JÓZEF BORZYSZKOWSKI

45 LAT „JANTAROWYCH SZLAKÓW"

„Jantarowe Szlaki" to, jak głosi ich podtytuł „Kwartalnik Turystyczno-Krajoznawczy Województw Północnych", redagowany i wydawany w Gdańsku. Jego wydawcą jest Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Oddział Gdański, a redaktorem naczelnym od wielu już lat profesor Jerzy Szukalski, znany geograf, członek – założyciel Instytutu Kaszubskiego w Gdańsku.

Z okazji jubileuszu tegoż czasopisma, bliskiego środowisku kaszubsko-pomorskiemu, także merytorycznie organowi ZK-P – miesięcznikowi „Pomerania" i Instytutowi Kaszubskiemu, odbyło się 18 maja 2002 r. seminarium pt. „45 lat Kwartalnika »Jantarowe Szlaki« w upowszechnianiu turystyki i krajoznawstwa na Pomorzu". Referaty z tegoż seminarium w większości opublikowane zostały w jubileuszowym numerze „Jantarowych Szlaków", 2002, nr 4. Są to: Jerzego Szukalskiego, *45. urodziny Jantarowych Szlaków;* Pawła Andersa, *Rola czasopism regionalnych w upowszechnianiu wiedzy o regionie;* Jadwigi Kuśmierek, *„Jantarowe Szlaki" jako źródło informacji o stanie i ochronie środowiska przyrodniczego* i Wojciecha Charkina, *„Jantarowe Szlaki" jako źródło informacji w procesie dydaktycznym.*

Jubileuszowy numer „Jantarowych Szlaków", poza wspomnianymi tekstami J. Szukalskiego, P. Andersa i J. Kuśmierek, zawiera między innymi reprezentatywne dla wielu artykułów z łam tegoż pisma opracowanie S. Reszki i B. Makowskiego pt. *Nowe czasy w dworze w Młyniskach*, wzbogacone licznymi ilustracjami. Artykuły tego rodzaju odgrywają znaczną rolę w poznawaniu i zachowaniu zaniedbanego często jeszcze dziedzictwa kulturowego regionu. Podobny charakter ma artykuł P. Mazurka *Na gdańskim południu*, informujący o przeszłości i zabytkach terenów zajmowanych przez intensywnie rozwijające się nowe osiedla mieszkaniowe. Niemniej cenne i ciekawe są artykuły w rodzaju J. Kozłowskiej *Opowieści o głazach narzutowych okolic Elbląga* i M. Pragerta *Kamienne słupki i kule przydrożne w Sopocie.*

„Jantarowe Szlaki" nie stronią też od opracowań ściśle historycznych w rodzaju artykułu J. Żurawińskiego *Książę gdańsko-pomorski Świętopełk II Wielki*, przypominających nie tylko pomorskie średniowiecze, mało znane dzieje Kaszub

i Pomorza z II tysiąclecia, budzące jeszcze niekiedy dyskusje – polemiki wśród historyków. W tych dyskusjach można dostrzec dwie postawy badaczy – uwzględniających podmiotowość Pomorza i tych, którzy na nasze dzieje patrzą wyłącznie przez pryzmat interesów centralnych ośrodków państwa polskiego. W przypadku Świętopełka Wielkiego J. Żurawiński sygnalizuje ten problem dwoma zdaniami: *„W świadomości dzisiejszego społeczeństwa Świętopełk jest raczej postrzegany jako zabójca Leszka Białego, niż waleczny wódz i dalekowzroczny polityk. Taką niezbyt pochlebną ocenę wystawiają mu nawet specjalistyczne leksykony historyczne"*. Jego publikacja na łamach „Jantarowych Szlaków" sygnalizuje wciąż aktualną potrzebę badań historycznych, dyskusji i zmiany tego obrazu, ku czemu już przed wielu laty zmierzały publikacje G. Labudy i L. Bądkowskiego. Znamienne, że żaden z polemistów niezgadzających się z opiniami G. Labudy i historyczną tradycją kaszubsko-pomorską nie pokusił się o opracowanie biografii Świętopełka Wielkiego w postaci monografii historycznej.

Na łamach „Jantarowych Szlaków", także w numerze jubileuszowym, znajdujemy również opracowania językoznawców, których reprezentuje tu Edward Breza artykułem *Nazwy niektórych miejscowości gminy Kartuzy (część trzecia),* znana też z szerszego opracowania obejmującego całość gminy Kartuzy.

Mocną i cenną częścią interesującego nas czasopisma są recenzje wydawnictw nie tylko ściśle krajoznawczych, głównie jednak przewodników i map, informatorów turystycznych, których na rynku coraz więcej i nie zawsze na najwyższym poziomie. Problem ten wymaga nadal osobnego potraktowania i merytorycznej oceny specjalistów, których wpływ na niektórych autorów, np. przewodnika *Kaszuby*, nadal jest niewielki. Jednakże zawarte w nich błędy, a nawet fałsze, wymagają nieustannego dopominania się rzetelności ich autorów, o co dziś nieraz wcale niełatwo. Odbiorcom tych wydawnictw należy się bowiem obraz opisywanego świata – krajobrazu przyrody, dziejów i dziedzictwa kultury, jak najbardziej zgodny z wynikami badań, a nie widzimisię czy wyobrażeniami niektórych autorów – biznesmenów.

Pod pewnymi względami „Jantarowe Szlaki" przypominają raczej dawniejszą, mniej współczesną „Pomeranię". Podobieństwo można dostrzec w cennej kronice – dziale „Z działalności PTTK" czy „Przeglądzie wydawnictw". Stąd też oba czasopisma, redakcje winny może w szerszym zakresie podjąć współpracę. Wielkim plusem „Jantarowych Szlaków" jest bowiem nadal liczne grono współpracowników – społeczników. A kolejnym elementem podobieństw z „Pomeranią" itp. czasopismami regionalnymi, a nawet naukowymi – organami stowarzyszeń, jest ich trudna sytuacja finansowa, potrzeba rosnących zabiegów o skromne poparcie samorządów, innych organów władzy państwowej czy też prywatnych sponsorów. Stąd też współtwórcom „Jantarowych Szlaków", ich redakcji z kol. J. Szukalskim, należą się nie tylko jubileuszowe wyrazy uznania i najlepsze życzenia – *„ad multos annos"*, które kieruję doń w imieniu Redakcji „Acta Cassubiana" i Zarządu Instytutu Kaszubskiego.

ZBIGNIEW ZIELONKA

O NEKROPOLIE POMORSKIE

Ojczyzna to ziemia i groby

Tę Norwidowską definicję ludzie Wybrzeża mogą jeszcze uzupełnić, że ojczyzną jest także morze. Nie ulega wątpliwości, że – co za paradoks! – cmentarze są miejscem, w którym uczymy się życia. Poprzednie pokolenia od czasów najdawniejszych, ginących w pomroce pradziejów, poprzez cmentarze budowały jedność pokoleń, czyli życie społeczności. Niejeden też raz g r ó b bohatera albo proroka stawał się k o l e b k ą nowych bohaterów i nowych idei. Z głębokim zrozumieniem sensu nekropolii narody i państwa wznosiły mauzolea królów i bohaterów, tysiące pielgrzymowało do grobów świętych, przy ich grobowcach rozkwitało życie monastyczne i w ogóle religijne, miasta wykradały sobie trumny wielkich osób, młode państwa (por. Rumunia) wskazywały na mogiły „założycieli" rzymskich sprzed tysiąca lat. Aleksander Majkowski w swojej arcypowieści każe pielgrzymować każdemu Kaszubie do grobu książąt w oliwskim sanktuarium po to, by tam Kaszubi o ż y l i. Stąd rejestrowanie, cóż dopiero opisywanie nekropolii kaszubskich czy w ogóle pomorskich jest tak ważne dla **zdrowia** moralnego społeczeństwa. Tak jak dla twórczej wiedzy i wychowawczych wartości potrzebna jest znajomość geografii pochówków zasłużonych ludzi Wielkiego Pomorza. Wśród czynników współczesnego nam kryzysu nie tylko wartości, ale i całego dziedzictwa, pomijanie cmentarzy (w wielostronnym rodzaju tego pomijania) to jeden ze złych znaków czasu.

Toteż z wielką satysfakcją (jeśli tak można powiedzieć przy takim tytule książki) przeczytałem na okładce estetycznie wydanego tomu tytuł *Cmentarze gdyńskie. O twórcach miasta, portu i floty,* autorstwa Małgorzaty Sokołowskiej i Wiesławy Kwiatkowskiej (wydanej przez Oficynę Verbi Causa, Gdynia 2003). Dla tego też tytułu wspominam tu o tej książce. Jest ona bowiem w swym temacie elementarzem zakorzenienia się w ziemi. To znaczy w życiu. Nie tylko całe narody, ale każda społeczność, która traci pamięć, skazuje się na amnezję tożsamości. A każda społeczność, jak każda jednostka, posiada swoje fenomenalne doświadczanie

egzystencji. Autorki tak mądrze piszą o fenomenie Gdyni: *„Ludzi, którzy przybyli, aby na nadmorskich piaskach stworzyć dzieło swego życia, różniło wszystko (...). Zasady prawne, obowiązujące w zaborach, w których się wychowali, obyczaj, mentalność, a nawet język, pełen obcych naleciałości (...). Pochodzili dosłownie z wszystkich warstw społecznych – dość powiedzieć, że komisarz rządu Franciszek Sokół i wojewoda pomorski Stanisław Wachowiak byli synami fornali, a Józef Unruga arystokraty, inni pochodzili z rodzin robotniczych, ziemiańskich, rzemieślniczych, kupieckich. Małopolanina pracującego obok Kaszuby czy Kongresowiaka obok Poznaniaka łączył entuzjastyczny stosunek do pracy, toteż w szybkim tempie poczuli się obywatelami Gdyni"* (s. 7). Ale, znowu paradoksalnie, o życiu miasta mogą powiedzieć cmentarze. I autorki przedstawiają, w dużym skrócie, najważniejsze cmentarze Gdyni – zwłaszcza ich początki. Cmentarz witomiński, który zawdzięcza swe początki protestowi księdza Klemensa Przewoskiego, proboszcza parafii Oksywie. 29 kwietnia 1929 roku pisze on do Jaśnie Wielmożnego Pana Wojewody Pomorskiego, aby ten zmusił podległe władze (Gdyni) do otwarcia cmentarza, gdyż *„niedługo nie starczy miejsca dla naszych parafian oksywskich, ogarnął parafię oksywską niepokój o własne interesy"*, czyli po prostu miejsce na trumny. Różne są interesy ludzi i społeczności...

Protest poskutkował i już w tymże 1929 r. powstał pierwszy cmentarz gdyński w niedawnej wsi Witomino. Ksiądz Przewoski lubił w ogóle protestować, o czym świadczy sprawa pochówku generała Orlicza Dreszera.

Tragiczniejsze były początki cmentarza w Redłowie, który powstał we wrześniu 1939 r. dla poległych tam żołnierzy. Autorki przekazują relacje świadczące z jednej strony o barbarzyństwie dowództwa Wehrmachtu (warto to przypominać wobec amnezji Niemców), z drugiej, o szalonej odwadze dziewcząt polskich – harcerek (opatrujących rannych i grzebiących pod ostrzałem niemieckim polskich żołnierzy). W innym miejscu autorki książki opowiadają równie straszne rzeczy o kwaterach gdynian przeniesionych po wojnie z Lasów Piaśnickich, w których zamordowano ich salwami niemieckich okupantów, a pamięć o nich próbowano zamordować w latach komunizmu. *„Nie będziemy budować pomników sanacyjnym służalcom"* – wytłumaczył gdyński powojenny polityk. Autorki sporządziły listę tych pomordowanych „służalców", wśród których byli ludzie wszelkiego autoramentu: artyści i duchowni, robotnicy i urzędnicy, uczniowie i kupcy, kolejarze i fryzjerzy, marynarze i prawnicy, chłopi i rzemieślnicy, nauczyciele i policjanci; samo czytanie tej listy jest odczytywaniem historii budowniczych Gdyni pochodzących z wszystkich ziem polskich, a nawet z odległych kontynentów. Zginęli tylko **dlatego, że budowali Gdynię**. W ogóle trzeba przyznać, że do najbardziej poruszających i pouczających fragmentów książki należą niejako na marginesie czy w formie aneksów zapisane informacje o genezie cmentarzy, o ich tragicznych

losach lub „losach" ich „mieszkańców", o nietypowych, gdy chodzi o Trójmiasto, pochówkach (w 1939 r., w 1946 r., w 1970 r...), które należą nieodłącznie do h i s t o r i i jednego z najmłodszych miast europejskich, i do jednego z najbardziej doświadczonych. Jest też ta książka swoistym, a też nietypowym pendant do „socjologii" cmentarzy. Przywołajmy tylko 2 przykłady. Oprawcy i ich ofiary z czasów totalitaryzmu komunistycznego spoczywają nie tylko na jednym cmentarzu, ale często obok siebie. To nie wyraz jakiegoś niesłychanego pojednania, ale naszej schizofrenii historycznej. Albo mamy (dzięki fotografiom także) 2 grobowce tego samego człowieka. Na jednym jest on „ofiarnym utrwalaczem władzy ludowej, szermierzem wolnej myśli"..., na drugim – spoczywa już pod znakiem krzyża i określeniem „Ś.P" – świętej pamięci. I jak tu nie powiedzieć, że cmentarze uczą lepiej, niż podręczniki i wykłady...

Na samym wstępie książki znajduje się fragment z *Narodzin żeglugi* autorstwa Juliana Rummla, a w nim wypowiedź Niemca, który w latach międzywojennych po raz pierwszy odwiedził Gdynię i cmentarz oksywski z nagrobkami Polaków i Kaszubów, z końcowym stwierdzeniem: „*Przekonany byłem, że jest to kraj niemiecki, jednak co jak co, ale cmentarze nie kłamią*" (s. 6).

Trzeba dla rzetelnej informacji dodać, że autorki, doświadczone w sztuce reporterskiej, dokumentacyjnej, dziennikarskiej, obie z urodzenia gdynianki i obie z pasją od lat dające świadectwo dramatycznych losów Gdyni, zatytułowały swoją książkę niezupełnie adekwatnie do jej treści. Owszem, wspomniałem już o ich świadectwach dotyczących cmentarzy gdyńskich, jednakże gros książki zajmują sylwetki ludzi, którzy są pochowani na cmentarzach gdyńskich. Nie jest to więc nawet próba monografii tych cmentarzy. Wszystkie osoby spoczywające na gdyńskich cmentarzach mają tu swój biogram i – fotografię. Materia ikonograficzna należy do najwartościowszych stron książki. Oprócz portretów osób są tu fotografie pogrzebów, pomników cmentarnych, ale także zdjęcia tak cenne, jak choćby Antoniego Abrahama w otoczeniu gdynian na kilka miesięcy przed śmiercią, czy proboszcza parafii Najświętszej Maryi Panny ks. Jana Turzyńskiego, spieszącego do swego kościółka przy ulicy Świętojańskiej, a w 1939 r. zamordowanego w Piaśnicy. Książka jest zaopatrzona w bogatą bibliografię, opisy zdjęć, indeksy nazwisk i ulic, w kolorową mapę z gdyńskimi cmentarzami.

Cmentarze Trójmiasta wołają o monografię, zwłaszcza, że niektóre z nich po prostu giną, inne „zaludniają się" przez tych, którzy tu znaleźli swoje ostatnie miejsce, a bez których nie byłoby dzisiejszej Gdyni, Sopotu i Gdańska. Napisałem tych kilka zaledwie słów o tej liczącej 341 stron książce, bo chcę upomnieć autorów kochających życie, że czas najwyższy, aby dokumentować nekropolie i pojedyncze grobowce ludzi całego Pomorza, bowiem geografia cmentarzy i pochówków jest geografią naszej przeszłości żyjącej w nas i mającej żyć w przyszłych pokoleniach.

Cezary Obracht-Prondzyński

NOTY WYDAWNICZE

„Libri Gedanenses", t. 17-18 za lata 1998-2000, Gdańsk 2001, wyd. Biblioteka Gdańska PAN, ss. 304

Mocno opóźniony kolejny tom zasłużonego rocznika Biblioteki Gdańskiej PAN zawiera jak zwykle oprócz kilku recenzji i informacji z życia biblioteki kilkanaście ciekawych artykułów, związanych przede wszystkim z kulturą duchową Pomorza. Warto wśród nich zwrócić uwagę na artykuły Z. Nowaka o kulturze książki w XVII-wiecznym Gdańsku oraz H. Dzienis o początkach fotografii w Gdańsku (lata 1839-1860). Ponadto są tu także ciekawe artykuły prezentujące zbiory biblioteki (np. D. Szlagowskiej o muzykaliach czy też E. Penkalli o posiadanym zbiorze literatury dla ludu).

Wojciech Olszewski, *Patriotyzm i tolerancja. Nurt humanistyczny w polskiej myśli etnologicznej do drugiej wojny światowej wobec procesów etnicznych na Kresach*, Toruń 2001, wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ss. 144

Książka wbrew tytułowi nie traktuje wyłącznie o Kresach Wschodnich. Autor skonstruował ją w ten sposób, że kolejno przedstawia myśl wybitnych międzywojennych polskich socjologów i etnologów, wychwytując w ich pracach wątki etniczne. Po rozdziale wstępnym jako pierwszego prezentuje Floriana Znanieckiego i w tym właśnie rozdziale znajdujemy trochę wtrąceń i odniesień do sytuacji na Pomorzu. A w dalszej kolejności przedstawia takich badaczy, jak: Józef Obrębski, Stanisław Orsini-Rosenberg, Alfons Krysiński i Leon Wasilewski. Po podsumowaniu umieszczono jeszcze noty biograficzne i bibliografię.

Teresa Bauman, *Uniwersytet wobec zmian społeczno-kulturowych. Casus Uniwersytetu Gdańskiego*, Gdańsk 2001, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 191

Pracę poświęcono największej uczelni na Pomorzu Gdańskim. Tym bardziej jest interesująca, że umieiscawia rozważania nad uniwersytetem w szerszym kon-

tekście przemian cywilizacyjnych. Praca składa się z 4 rozdziałów: *Uniwersytet jako przedmiot refleksji i badań; Uniwersytet w dobie postmoderny; Uniwersytet w okresie zmian społecznych; Edukacja uniwersytecka.* Całość oparto na bogatej literaturze, uwidocznionej w bibliografii oraz własnych badaniach ankietowych autorki (wzór ankiety załączony w aneksie).

Zdzisław Machura, *Parafia katolicka św. Ottona w Słupsku*, Słupsk 2001, wyd. Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Słupsku, Parafia św. Jacka w Słupsku, ss. 46

Szkic autorstwa znanego słupskiego historyka po raz pierwszy w kompleksowy sposób prezentujący losy katolickiej parafii św. Ottona w Słupsku. Autor najpierw przedstawia okoliczności powstania parafii w 1866 r. (najpierw jako tzw. parafii misyjnej), potem omawia budowę nowego kościoła, rozwój parafialnej szkoły, prezentuje sylwetki kapłanów. Szczegółowo opisuje także rozwój wspólnoty parafialnej aż po rok 1945, kiedy to wielu z nich musiało opuścić Słupsk. Jest tu mowa o ich pochodzeniu etnicznym, strukturze zawodowej, aktywności itd. Niewątpliwie plusem pracy są streszczenia w języku angielskim i niemieckim, bibliografia oraz wiele, często unikatowych zdjęć prezentujących życie parafii, sylwetki duszpasterzy, budynki parafialne itp.

***VI Konferencja Kaszubsko-Pomorska: Rozwój nazewnictwa lokalnego na Pomorzu Zachodnim. Pomorska toponomastyka i onomastyka na przestrzeni dziejów*, red. W. Łysiak, Poznań 2001, wyd. Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, Instytut Etnologii i Antropologii UAM, ss. 185**

Książka zawiera 15 referatów wygłoszonych podczas VI już konferencji kaszubsko-pomorskiej (wcześniej słowińskiej i kaszubsko-słowińskiej). Autorami zamieszczonych tu tekstów są nie tylko językoznawcy, co sugerowałby podtytuł, ale także historycy i etnografowie. Dobrze to świadczy o pomysłodawcach konferencji, którzy zadbali, jak zwykle zresztą, o jej interdyscyplinarny charakter. Wśród zamieszczonych tu tekstów warto zwrócić uwagę np. na następujące: E. Rzetelskiej-Feleszko, *Słowiańskie nazewnictwo Pomorza Środkowego;* E. Brezy, *Nazwiska równe nazwom miejscowośc z Pomorza Środkowego;* H. Rybickiego, *Proces likwidacji niemieckiego nazewnictwa miejscowego na Pomorzu Zachodnim po II wojnie światowej* i Z. Szultki, *Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde in Stettin a kwestia początków badań nad słowiańszczyzną i kaszubszczyzną.*

***Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*, red. K. Krzysztofek, A. Sadowski, Białystok 2001, wyd. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, ss. 382**

Książka zawiera materiały z konferencji pod tym samym tytułem, która odbywała się w 2000 r. w Supraślu. Zamieszczono w niej 27 artykułów pogrupowanych w czterech działach: *Pogranicza etniczne. Współdziałanie i konflikty; Euroregiony jako formy współdziałania na pograniczach; Pogranicza wschodnie; Pogranicza zachodnie.* Dla czytelników zajmujących się Pomorzem szczególnie interesująca z pewnością będzie część pierwsza, w której warto polecić zwłaszcza teksty K. Krzysztofka (*Pięć refleksji o zmieniającej się naturze pogranicza i wielokulturowości*), M. Szczepańskiego (*Na peryferiach systemu światowego? Socjologiczna refleksja wokół miejsca pogranicza kulturowego w układzie globalnym*) oraz G. Babińskiego (*Pogranicza stare i nowe*).

Piotr Kowalik, *Polderowa gospodarka wodna na Żuławach Delty Wisły*, Warszawa 2001, „Monografie Komitetu Gospodarki Wodnej PAN", zeszyt 19, wyd. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, ss. 154

Książka zajmuje się skomplikowanymi relacjami między ekosystemem Żuław a interwencyjnymi działaniami człowieka. W zamierzeniu autora jest ona *„próbą uściślenia podstaw projektowania i eksploatacji istniejących systemów polderowych na tle specyficznych warunków przyrodniczych i cywilizacyjnych"*. Składa się z obszernego wprowadzenia, w którym autor dokonał charakterystyki żuławskich działań melioracyjnych, przedstawił dzieje polderów żuławskich i ich specyfikę oraz z rozdziałów zajmujących się m.in. stanem gospodarki wodnej na Żuławach, różnymi sposobami przeprowadzania melioracji, użytkowaniem terenu na polderach, istotą i potrzebą tworzenia planów przestrzenno-rolnych, bilansem wodnym, budową systemów melioracyjnych itd. Sporo miejsca zajęły także rozważania wokół problematyki zagrożenia powodziowego i przeciwdziałania mu (także przy wykorzystaniu przykładów historycznych). Najobszerniejsza część traktuje o „sterowaniu polderami" (odwodnienie, budowa i funkcje zastawek oraz problem nawadniania, funkcjonowanie pompowni, sposób zarządzania urządzeniami oraz charakterystyka procesu decyzyjnego). Całość uzupełnia słowniczek podstawowych pojęć dotyczących modernizacji polderów oraz wykaz literatury.

Kazimierz Nowosielski, *Dar zamieszkiwania,* Pelplin 2002, wyd. WDP „Bernardinum", ss. 112

Książka zawiera 9 szkiców i esejów, które powstały w przeciągu minionych 20 lat przy różnych okazjach i w różnych okolicznościach (pierwszy powstał pod wrażeniem wydarzeń Sierpnia'80). Najlepiej przesłanie książki określa sam autor, pisząc we wstępie: *„co to znaczy dobrze, mądrze mieszkać tak w sobie, w swej psychofizycznej, duchowej odrębności, jak i wśród drugich, w słowie i czynie, w rozmaitych realnościach życia, w naszej codziennej krzątaninie oraz w zobowiązującej pamięci kultury, w marzeniach i w wyobraźni, a także w ludz-*

kich metafizycznych tęsknotach?" Jest w tym zbiorze nie tylko głęboko humanistyczne przesłanie człowieka poszukującego swego miejsca w świecie, ale także obraz zmagań z własną biografią i życiowym doświadczeniem. Ciągle też w tle jest Pomorze jako ważny punkt odniesień dla własnej tożsamości.

„Studia Pelplińskie", t. XXXII, Pelplin 2002, wyd. WDP „Bernardinum", ss. 416

Kolejny tom rocznika naukowego seminarium pelplińskiego zawiera wśród kilkudziesięciu artykułów kilka, które mogą zainteresować historyków regionu. Warto tu polecić kolejną część rozważań ks. W. Szulista o *„przeszłości obecnych obszarów diecezji pelplińskiej"* (tym razem o *„latach pruskiej stabilizacji 1815-1918"*). Ponadto art. G. Kucharskiego o nadaniu Ziemi Lubawskiej biskupstwu chełmińskiemu w 1257 r. oraz M. Radocha o najeździe na opactwo cysterskie w Pelplinie w 1433 r. Dla zrozumienia powojennych losów Kościoła w naszym regionie warto przestudiować art. ks. S. Grunta o likwidacji Collegium Marianum (w świetle dokumentów państwowych).

„Studia Pelplińskie. Wydanie Specjalne", t. XXXIII, Pelplin 2002, wyd. WDP „Bernardinum", ss. 645

Ogromny tom studiów dedykowanych ks. Jerzemu Buxakowskiemu z okazji 75 urodzin. Zgodnie z zainteresowaniami solenizanta dominują tu zdecydowanie teksty o charakterze teologicznym i pastoralnym, ale można też znaleźć przyczynki historyczne. Warto więc zwrócić uwagę na art. J. Borzyszkowskiego (*Nieznane dokumenty dotyczące życia i mitu ks. Józefa Wryczy*), ks. W. Gruby (*Geneza i struktura parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Wielkim Garcu*) czy też ks. J. Walkusza (*Zróżnicowanie tematyczne i gatunkowe twórczości poetyckiej polskiego duchowieństwa katolickiego na Pomorzu, Warmii i w Wielkopolsce w latach 1848-1939*). Historyków dziejów Kościoła w naszym regionie zainteresuje też z pewnością tekst samego solenizanta pt. *Seminarium pelplińskie jako „przylądek dobrej nadziei" po II wojnie światowej (1945-1992).*

***Pelplin. 725 rocznica powstania opactwa cysterskiego. Kulturotwórcza rola cystersów na Kociewiu*, red. D.A. Dekański, B.A. Grenz, A. Słyszewska, A.M. Wyrwa, Pelplin-Tczew 2002, wyd. WDP „Bernardinum", ss. 439**

Książka zawiera materiały z konferencji jubileuszowej, która odbyła się we wrześniu 2001 r. w Pelplinie. Oprócz wystąpień okolicznościowych zawiera 26 referatów pogrupowanych w 5 częściach: *Z dziejów opactwa; Kultura piśmienna cystersów a opactwo pelplińskie; Kultura muzyczna cystersów a opactwo pelplińskie; Duchowość cysterska i działania misyjne cystersów; Varia.* Ca-

łość została wydana bardzo estetycznie i opatrzona ciekawymi ilustracjami. Książkę kończy seria kolorowych zdjęć dokumentujących obchody jubileuszu.

Zdzisław Skargo, *Osadnictwo w Gdańsku w latach 1945-1947*, Toruń 2002, wyd. Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 103

Kolejna próba syntetycznego przedstawienia procesów ludnościowych zachodzących w Gdańsku w pierwszym okresie powojennym. Całość składa się z 4 rozdziałów. W pierwszym autor przybliża koncepcje polityki narodowościowej ugrupowań emigracyjnych oraz krajowych, wypracowane w okresie trwania wojny (w tym m.in. pomysły na przyszłe losy ludności niemieckiej). W drugim omawia proces kształtowania się władz administracyjnych w Gdańsku w pierwszym okresie powojennym. Trzeci rozdział ma znaczenie zasadnicze, dotyka bowiem bardzo trudnej kwestii polityki narodowościowej nowych władz (przebieg procesu weryfikacji i rehabilitacji, wysiedlenie Niemców, stosunek do obywateli ZSRR). W rozdziale ostatnim przedstawiono napływ ludności polskiej do Gdańska (spontaniczny i kierowany przez PUR). W pracy znajdujemy dużo tabel, szkiców i diagramów opracowanych dzięki poznanemu materiałowi archiwalnemu. Ponadto jest tu bibliografia, niewątpliwie zaś brakuje materiału ilustracyjnego (choćby zdjęć pokazujących wysiedlenia Niemców czy też przybywanie Polaków do zniszczonego miasta).

***Materiały do monografii przyrodniczej regionu gdańskiego*, t. 8: *Diagnoza stanu i koncepcja ochrony środowiska przyrodniczo-kulturowego w województwie pomorskim*, red. A. Kostarczyk, M. Przewoźniak, Gdańsk 2002, Wydawnictwo „Marpress", ss. 275**

Współcześnie kwestie ochrony środowiska, w którym żyje człowiek postrzega się coraz szerzej i nie sprowadza się jej już wyłącznie do kwestii przyrodniczych. Jako ważny aspekt ochrony postrzega się także walory kulturowe, wytworzone przez człowieka w procesie jego historycznej aktywności. Jest to tym bardziej ważne, że i te walory bywają zagrożone, stąd konieczność wypracowania systemu ich ochrony. Z tych przesłanek wyrasta niniejsze opracowanie. Składa się ono oprócz wprowadzenia z 4 części merytorycznych: *Waloryzacja środowiska przyrodniczo-kulturowego; Diagnoza funkcjonowania systemu obszarów chronionych; Kształtowanie struktury przyrodniczo-kulturowej; Relacja nowego systemu ochrony środowiska przyrodniczo-kulturowego w województwie pomorskim do odpowiednich konwencji europejskich i do europejskiego systemu NATURA 2000.* Całość uzupełnia obszerne zestawienie literatury wykorzystanej, liczne ilustracje (mapy, szkice), tabele oraz bardzo cenne wykazy obiektów chronionych (przyrodniczych, archeologicznych, zabytków architektury).

Marek Kardas, *Stefan Franciszek Sokół. Komisarz Rządu w Gdyni*, Pelplin 2002, wyd. WDP „Bernardinum", ss. 471

Pierwsza biografia osoby niepośledniej, która wywarła przemożny wpływ na życie Gdyni w okresie międzywojennym. Autor oparł się na bardzo szerokiej bazie źródłowej i literaturze (o czym świadczy załączona bibliografia). Książkę zilustrował wieloma cennymi, unikatowymi zdjęciami oraz kopiami dokumentów. Całość dzieli się na 5 rozdziałów: *Dzieciństwo i młodość (1890-1918); Działalność państwowa (1918-1933); Komisarz Rządu (1933-1939); W obronie Wybrzeża i honoru (19391-945); Powojenna działalność państwowa (1945-1956).* Książkę uzupełniają bardzo pomocne w lekturze indeksy – osobowy i geograficzny.

Zdzisław Machura, *Cztery słupskie lata. Opowieść o pracy duszpasterskiej ks. Jana Ziei w parafiach na terenie Ziemi Słupskiej w latach 1945-1949*, Słupsk 2002, wyd. Muzeum Pomorza Środkowego, Stowarzyszenie Przyjaciół Muzeum Pomorza Środkowego, ss. 54

Książka poświęcona słupskiemu epizodowi w biografii wyjątkowego kapłana jakim bez wątpienia był ks. J. Zieja. Autor w trzech pierwszych rozdziałach przedstawia okres dziecięcy i młodzieńczy ks. Zieji, jego pracę na Polesiu oraz trudne lata wojenne. Kolejne cztery rozdziały są najważniejsze, jest tu bowiem mowa o: *„drodze do Słupska"*, proboszczowaniu w parafiach: św. Ottona i Świętej Rodziny w Słupsku oraz św. Franciszka w Wytownie. W następnym rozdziale pokrótce przedstawiono dalsze losy ks. Zieji oraz zaprezentowano opinie różnych osób o nim. Całość kończą listy pisane przez bohatera do mieszkańców Słupska oraz bibliografia. Bogata jest też warstwa ilustracyjna książki.

Krzysztof Kowalkowski, *Brzeźno Wielkie. Z dziejów wsi*, Pelplin 2002, wyd. WDP „Bernardinum", ss. 190

Kolejna pozycja w serii monografii wsi pomorskich autorstwa inżyniera-historyka amatora. Bezpośrednim powodem napisania tej książki było swoiste zamówienie publiczne, czyli wola mieszkańców wsi: *„Właśnie to ich pragnienie zebrania wszelkich informacji o rodzinnej wsi stało się powodem, dla którego podjąłem się napisania tej historii"*. Książka składa się z 12 rozdziałów. Pierwsze dwa mają charakter wprowadzający i traktują o *„położeniu wsi i jej dniu dzisiejszym"* oraz o nazwie wsi. Trzeci rozdział jest najobszerniejszy i zasadniczy dla całej pracy – autor prezentuje tu historię wsi od pradziejów i czasów książąt pomorskich, przez okres krzyżacki, epokę Rzeczpospolitej Szlacheckiej, rozbiory, II Rzeczpospolitą, okres wojny aż po czasy najnowsze. Rozdział ten kończy wykaz sołtysów wsi Brzeźno Wielkie w latach 1945-2002. Kolejny rozdział poświęcony został zakładom działającym dzisiaj we wsi (niektóre zaprezentowano w serii kolorowych zdjęć zamieszczonych na końcu książki). Po tym rozdziale

następuje prezentacja cmentarza, kapliczek i krzyży przydrożnych na tereni wsi oraz organizacji społecznych tu działających dawniej i współcześnie. Następne rozdziały poświęcono historii szkoły, postaci znanego kociewskiego pisarza Bernarda Janowicza, który jest jej patronem, wybitnym osobom związanym z Brzeźnem oraz prezentacji okolicznych wsi i dwóch największych zakładów przemysłowych. Całość książki zamyka wykaz literatury i źródeł, kolorowa mapka okolic Brzeźna oraz kolorowe zdjęcia obrazujące życie wsi.

Roman Wapiński, *Polska na styku narodów i kultur. W kręgu przeobrażeń narodowościowych i cywilizacyjnych w XIX i XX wieku*, Gdańsk 2002, wyd. Wydawnictwo „Stepan design", ss. 256

Nowa publikacja wybitnego gdańskiego historyka stanowi kontynuacje i rozwinięcie wielu wątków obecnych już w jego wcześniejszych pracach, głównie w książce *Polska – małe ojczyzny Polaków.* Całość składa się oprócz wprowadzenia i posłowia z 4 części: *Wspólnoty wyobrażone, Na peryferiach, W dobie upowszechnienia ideologii narodowej* oraz *Rzeczywistość i wyobrażenia.* Wywód autora, choć opatrzony aparatem naukowym (przypisy), czyta się znakomicie z racji jego na poły eseistycznego charakteru. Każdy, kto chce podjąć refleksję nad przemianami istoty polskości, rozwojem świadomości narodowej i jej przemianami powinien tą książkę przeczytać.

***V Krajowa Konferencja Muzealnictwa Morskiego i Rzecznego. Gdańsk 2000*, „Studia i Materiały Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku", t. III, red. J. Litwin, Gdańsk 2002, wyd. Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku, ss. 141**

Książka, jak informuje tytuł, zawiera materiały z kolejnej konferencji muzealników morskich. W sześciu działach pogrupowano 21 referatów. W pierwszej części *Polskie muzealnictwo morskie u progu XXI wieku* warto zwrócić uwagę na interesujący i dyskusyjny tekst A. Ciemińskiej, *Komputer w muzealnej praktyce – muzealna zabawka czy narzędzie pracy?* W drugiej części *Muzealnictwo rzeczne w Polsce* opublikowano m.in. tekst zmarłego już wybitnego regionalisty i muzealnika R. Klima (*Geneza Muzeum kanału Elbląskiego w Buczyńcu*). W zamieszczonym na końcu aneksie umieszczono także biogram R. Klima. Kolejne części to: *Archeologiczne badania podwodne; Małe muzea morskie i rzeczne; Statki i okręty w polskich muzeach morskich* (to teksty o „Sołdku", „Darze Pomorza", „Błyskawicy") i *Badania naukowe i programy ekspozycyjne realizowane w muzeach morskich.*

Stanisław Grunt, *Budujemy Kościół Boży w pierwszej dekadzie diecezji pelplińskiej 1992-2002*, Pelplin 2002, wyd. WDP „Bernardinum", ss. 948

Ogromne dzieło zwracające uwagę czytelników nie tylko ze względu na tematykę, ale także z powodu jakości wydania (twarda okładka, wysokiej jakości papier, kilkaset zdjęć, w dużej mierze kolorowych). Dla przyszłych historyków dzieło nieocenione, choć z pewnością wymagające krytycznej lektury. Sądzę również, że interesujące może być już teraz dla socjologów zajmujących się zmianami w religijności Polaków i życiem Kościoła instytucjonalnego, dla historyków sztuki i architektów interesujących się zmianami architektury sakralnej oraz zmysłu estetycznego wiernych i duchowieństwa. Książka składa się z 10 rozdziałów. Są tu m.in. przedstawione działania związane z renowacją katedry w Pelplinie, odbudową Collegium Marianum, inwestycje w instytucjach diecezjalnych (np. w Seminarium Duchownym w zespole poklasztornym), zagospodarowaniem terenów na tzw. Górze Jana Pawła II w Pelplinie. Oprócz tego przedstawiono tu proces rewindykacji dóbr kościelnych, powstałe nowe parafie, inwestycje we wszystkich parafiach w diecezji oraz w sanktuariach.

Tomasz Zarycki, *Region jako kontekst zachowań politycznych*, Warszawa 2002, Wydawnictwo Naukowe „Scholar", ss. 195

Książka sygnowana jest przez dwa instytuty Uniwersytetu Warszawskiego: Instytut Studiów Społecznych oraz Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego. To wielce znaczące, ponieważ praca wpisuje się w coraz modniejszy i ciekawszy nurt badań socjologicznych ujmujących zjawiska polityczne w ich aspekcie terytorialnym (pogranicze socjologii i geografii społecznej). Autor, opierając się na swoich badaniach w kilku wybranych miejscowościach w różnych regionach kraju (na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz w Galicji), stara się zrekonstruować i określić na nowo pojęcie kontekstu (region jako kontekst oraz konteksty polityki polskiej w wymiarze lewica – prawica). W swoich analizach zwraca uwagę na znaczenie podziałów i dziedzictwa historycznego oraz ich wpływ na kapitał społeczny.

Paweł Kosiński, *Prusy Zachodnie 1914. Pomorze 1920. Ludność regionu wobec przemian politycznych okresu I wojny światowej*, Warszawa 2002, Wydawnictwo NERITON, ss. 229

Jak pisze autor we wstępie, tematem pracy są *„przemiany polityczne, które w konsekwencji wymusiły na mieszkańcach prowincji zachodniopruskiej złożenie jednoznacznych deklaracji w delikatnej sferze przekonań narodowych i uświadomiły im możliwość zaistnienia konfliktu na styku identyfikacji narodowej i poczucia więzi z lokalną ojczyzną"*. Można oczywiście zastanawiać się, czy dopiero wybuch wojny doprowadził do takiego uświadomienia, czy czasem, przynajmniej w szeroko pojętych elitach pomorskich, świadomość nieusuwalności konfliktu polsko-niemieckiego o to terytorium nie była już wcześniej po-

wszechna. Mimo tej wątpliwości warto jednak po książkę sięgnąć, ponieważ przedstawia losy Pomorza w stosunkowo mało znanym okresie pierwszej wojny. Całość składa się z 5 rozdziałów: *Prusy Zachodnie u progu I wojny światowej; Czynniki kształtujące sytuację wewnętrzną w prowincji w okresie wojny; Prusy Zachodnie jako przedmiot stosunków międzypaństwowych w latach 1914-1920; Projekty zmian terytorialnych; Sposoby wyrażania postaw przez ludność Prus Zachodnich.* Książkę uzupełniają: streszczenie w języku angielskim, bibliografia oraz indeksy osobowy i geograficzny. Szkoda jednak, że autor i wydawca nie zadbali o prezentację materiału ikonograficznego.

Andrzej Januszajtis, *Dzieciństwo i młodość Daniela Gabriela Fahrenheita*, „Mała Biblioteczka Gdańska", Pelplin 2002, wyd. WDP „Bernardinum" i Towarzystwo Gdańsk-Niderlandy, ss. 80

Interesujący, bardzo bogato ilustrowany szkic biograficzny jednego z najwybitniejszych gdańszczan i uczonych wywodzących się z grodu nad Motławą. Autor oparł się nie tylko na bogatej literaturze, ale sięgnął także po dostępne materiały archiwalne. Książka składa się z 16 rozdziałów: od prezentacji środowiska rodzinnego i korzeni Fahrenheita, przez opis Gdańska z jego czasów, proces jego edukacji, aż po wędrówki po Europie. Oczywiście, punktem centralnym są tu jego prace i pasje naukowe, ale autor nie unika także opisywania losów osobistych i rodzinnych oraz aktywności gospodarczej (Fahrenheit był zgodnie z tradycją gdańską kupcem).

Józef Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876-1938). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2002, wyd. Instytut Kaszubski i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, ss. 887

Pierwsza naukowa biografia najwybitniejszego twórcy i działacza kaszubskiego, autora najważniejszej powieści kaszubskiej o życiu i przygodach Remusa oraz inicjatora powstania ruchu młodokaszubskiego. Książka została oparta na bardzo bogatych, częściowo dotychczas nieznanych i niewykorzystywanych materiałach archiwalnych. Tekst zilustrowano ponad 150 zdjęciami, często unikatowymi. Pracę opatrzono także obszerną bibliografią, indeksem osobowym oraz streszczeniem w języku niemieckim.

Edward Klaman, Stanisław Rzymowski, Joanna Skupowa, Jerzy Szukalski, *Kaszuby. Leksykon geograficzny*, Gdańsk 2002, wyd. Oficyna Czëc, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 149

Jak pisze we wstępie J. Szukalski, leksykon zawiera *„557 wybranych haseł dotyczących miejscowości, osiedli i dzielnic dużych miast, powiatów i gmin, parków narodowych, rezerwatów i pomników przyrody, parków krajobrazo-*

wych i obszarów chronionego krajobrazu, regionów i mezoriegionów fizyczno-geograficznych, miejsc interesujących pod względem rzeźby terenu i jej genezy, Południowego Bałtyku, rzek, kanałów i jezior oraz większych obszarów leśnych, bagien i łąk". W sumie jest to pierwsza tego typu, tak pełna, choć nie wolna od luk, prezentacja walorów przyrodniczych Kaszub. W książce zamieszczono kilka szkicowych map oraz wykaz haseł z ich kaszubskimi odpowiednikami. Żałować tylko należy, że wydawcy nie pokusili się o atrakcyjniejszą szatę graficzną, co przy wydawnictwach geograficznych koniecznie powinno mieć miejsce.

„Acta Cassubiana", t. 4, Gdańsk-Wejherowo 2002, wyd. Instytut Kaszubski i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, ss. 402

Kolejny tom „Acta Cassubiana" otwiera obszerny artykuł Eugeniusza Kruszewskiego z Kopenhagi o księdzu Edwardzie Ortvedzie (1855-1930), opiekunie Polaków w Danii (tekst ilustruje bogata korespondencja ks. Ortveda). Ponadto znajdują się tu m.in. artykuły Jerzego Kuniewskiego o losach zawodowych kowali na Kaszubach i Kociewiu, Iwony Warkockiej o przysłowiach w prozie Anny Łajming oraz polemiczny artykuł Hanny Popowskiej-Taborskiej o archaiczności kaszubszczyzny. Znalazły się tu także teksty poświęcone spuściźnie F. Fenikowskiego, A. Piepera i A. Bukowskiego. W cyklu *Pomorskie syntezy i refleksje uczonych* ukazał się artykuł Bogdana Wachowiaka, *Pomorze w polskich badaniach historycznych lat 1953-2002 (Pięćdziesięciolecie Zakładu Historii Pomorza IH PAN).* W dziale *Materiały źródłowe* Andrzej Groth wydał *Inwentarz dóbr Krokowskich z 1725 r.* Ponadto, jak w każdym tomie, znajduje się tu dział *Recenzji, Noty wydawnicze* oraz *Kronika naukowa.*

„Zapiski Puckie. Pùcczé Skriblënë", 2002, nr 1, wyd. Muzeum Ziemi Puckiej, Urząd Miasta Puck, ss. 155

Nowe pismo regionalne redagowane przez komitet redakcyjny, na czele którego stoi znany kaszubski regionalista i badacz ks. Jan Perszon. Ma ono z założenia mieć charakter interdyscyplinarny, choć widać tu jednak zdecydowaną przewagę tematyki historycznej. W pierwszym numerze w dziale *Rozprawy* zamieszczono 5 tekstów, wśród nich m.in. D. Dudy i K. Czaplewskiego, *Infrastruktura portowa i nawigacyjna na Ziemi Puckiej* oraz R. Droszcza, *Dzieje harcerstwa na Ziemi Puckiej.* Bardzo obszerny jest dział drugi. Jego tytuł jest trochę mylący, ponieważ zawiera *Źródła i materiały*, ale oprócz dokumentów źródłowych zamieszczono tu także artykuły. Warto zwrócić uwagę na opublikowany przez A. Grotha inwentarz majątku Polchowo z 1750 r. oraz relację J. Perszona z remontu puckiej fary. Są tu także informacje o badaniach archeologicznych w Pucku. Ponadto są jeszcze dwa

działy: *Biografie* (biografia ks. J. Goerke) oraz *Kalendaria* (kalendarium powojennego szkolnictwa w Pucku). Z pewnością walorem pisma są liczne ilustracje towarzyszące poszczególnym artykułom.

Marian Kubera, Władysław Sobecki, *1000 lat i co dalej...*, Gdańsk-Wejherowo 2002, wyd. Instytut Kaszubski i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, ss. 100

Zbiór ośmiu reportaży autorstwa M. Kubery – znanego reżysera i twórcy wielu filmów dokumentalnych oraz W. Sobeckiego – dziennikarza i publicysty. Wszystkie dotyczą losów Łużyczan – słowiańskiego narodu żyjącego w Niemczech tuż za graniczną Nysą i Odrą. Autorzy piszą o najnowszej historii, o kontaktach i o związkach kulturowych łużycko-polskich i łużycko-kaszubskich, a przede wszystkim o upartym trwaniu tej niewielkiej wspólnoty etnicznej. Książka została zilustrowana wieloma ciekawymi zdjęciami i rycinami oraz opatrzona przedmową J. Borzyszkowskiego.

***80 rocznica Związku Polaków w Niemczech*, opr. zbior., Sztum-Kwidzyn 2002, wyd. Towarzystwo Miłośników Ziemi Sztumskiej, Towarzystwo Miłośników Ziemi Kwidzińskiej, ss. 121**

Książka składa się z czterech części. W pierwszej zamieszczono 4 artykuły (m.in. J. Borzyszkowskiego o ks. Maksymilianie Napiątku i B. Bielińskiego o rodzinie Tollików z Janowa nad Wisłą). W drugiej zamieszczono relacje z terenów pogranicza z okresu międzywojennego (F. Wieczorka, R. Gawrońskiego oraz M. Wrońskiego). Korespondują z nimi wspomnienia z okresu referendalnego i późniejszego zamieszczone w części trzeciej. W ostatniej części opublikowano statuty Związku Polaków w Prusach Wschodnich oraz Związku Polaków w Niemczech. Całość uzupełniają interesujące zdjęcia i reprodukcje dokumentów.

Jan M. Piskorski, *Pomorze plemienne. Historia – archeologia – językoznawstwo*, Poznań-Szczecin 2002, wyd. Wydawnictwo SORUS, Muzeum Narodowe w Szczecinie, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, ss. 308

Książkę poznańskiego historyka należy uznać za dzieło ważne i wymagające dyskusji. Autor, opierając się na bardzo bogatej literaturze (bibliografia liczy 40 stron), podejmuje wiele kwestii, które dotychczas nie znalazły satysfakcjonującego wyjaśnienia w nauce, podkreślając przy tym konieczność podejścia interdyscyplinarnego (co sam czyni i o czym informuje nas podtytuł). Głównym celem pracy jest, jak pisze autor, krytyczny bilans dotychczasowej naszej wiedzy o wczesnośredniowiecznym Pomorzu. Zaczyna w pierwszym rozdziale od problemów związanych z nazwą Pomorze/Pomorzanie. W rozdziale drugim przedstawia *„Pomorze plemienne w badaniach historycznych"*, po czym przechodzi w rozdziale na-

stępnym do obrazu zasiedlenia i podziałów plemiennych Pomorza, jakie wyłaniają się z badań archeologicznych. Wreszcie konfrontuje to z ustaleniami językoznawczymi, zwłaszcza zaś z onomastyką. Całość rozważań autor opatrzył kilkudziesięcioma szkicami i mapkami oraz indeksem nazw osobowych i geograficznych.

***Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego. Suplement*, t. 2, red. Z. Nowak, Gdańsk 2002, wyd. Gdańskie Towarzystwo Naukowe, ss. 323**

Kontynuacja monumentalnego i wyjątkowego na skalę nie tylko ogólnopolską regionalnego słownika biograficznego. Tym razem suplement zawiera 333 biogramy, głównie osób, które zmarły po 1998 r. oraz biogramy osób, które z różnych przyczyn nie znalazły się we wcześniejszych tomach (z kaszubskich biogramów warto przywołać Martę Bistroń, Franciszka Bonina, Władysława Licę, Władysławę Knosałę, Franciszka Męczykowskiego, ks. Kazimierza Raepke, Augustyna Westphala i wielu innych).

Elżbieta Szalewska, *Słupsk. Podstawy kształtowania ładu przestrzennego*, Słupsk 2002, wyd. Pomorska Akademia Pedagogiczna, ss. 181

Praca, oprócz wstępu, w którym autorka przedstawia cele, zakres i układ pracy oraz wykorzystaną literaturę i źródła, składa się z 5 rozdziałów przedstawiających kolejno różne aspekty przestrzennego rozwoju miasta: *Uwarunkowania przyrodnicze i historyczne; Podstawy ładu urbanistycznego do końca XIX wieku; Przekształcenia dawnych przedmieść; Podstawy i kierunki rozwoju urbanistycznego w pierwszej połowie XX wieku; Planistyczne narzędzia ładu przestrzennego Słupska w drugiej połowie XX wieku.* Jak przystało na pracę łączącą w sobie podejście historyczne, geograficzne i urbanistyczne, jest tu sporo ilustracji, szczególnie różnego rodzaju map i szkiców (choć czasami są one słabej jakości). Można by sobie tylko życzyć, by i inne miasta pomorskie doczekały się podobnych monografii.

„Karta", 2002, nr 36, wyd. Fundacja Ośrodka KARTA, ss. 160

Kilka lat temu z ogromnym zainteresowaniem i w Niemczech, i w Polsce spotkała się wystawa fotograficzna prezentująca życie codzienne na przełomie XIX i XX wieku w majątku A. Treichla w Wilczych Błotach. Interesująca prezentacja specyficznego mikroświata kaszubskiego pogranicza skłoniła redakcję jednego z najciekawszych polskich pism historycznych do bliższego przyjrzenia się temu zakątkowi Polski. Dzięki wykonanej pracy dokumentacyjnej ukazał się w kolejnym numerze „Karty" ciekawy, kilkudziesięciostronicowy blok materiałów. Znalazły się tu oczywiście zdjęcia z kolekcji A. Treichla, ale także zdjęcia z lat późniejszych. Ponadto wykorzystano fragmenty różnego rodzaju dokumentów, relacji, wspomnień, kronik szkolnych itd. (ich wykaz umieszczono w zakończeniu). Twórcy tego doku-

mentacyjnego zbioru postanowili pokazać właśnie poprzez ich relacje współżycie różnych etnosów w dramatycznym, pierwszym półwieczu XX w. Ważne przy tym jest jednak nie tylko to, że powstał w ten sposób bardzo ciekawy materiał, ale i to, że czytelnicy z innych części Polski mogli zapoznać się z dramatyczną historią Kaszub, a do tego okazji w poważnych pismach historycznych zbyt wiele nie ma.

***Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 1, red. E. Fryś-Pietraszkowa, A. Kowalska-Lewicka, A. Spiss, Kraków 2002, Wydawnictwo Naukowe DWN, Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w Krakowie, ss. 353**

O potrzebie powstania takiego słownika mówiło się w środowisku etnologów od dawna. Teraz ukazał się tom pierwszy, zawierający biogramy 112 osób. Wśród nich są także badacze zasłużeni dla poznania, opisania i ochrony kultury ludowej Kaszub i Pomorza, m.in.: Wiesław Bieńkowski, Józef Gajek, Jadwiga Kucharska, Anna Kutrzeba-Pojnarowa, Longin Malicki, Maria Przeździecka, Roman Reinfuss, Bożena Stelmachowska i Maria Znamierowska-Prüfferowa. Należy tylko mieć nadzieję, że w kolejnych tomach pojawią się także inne osoby, np. ks. B. Sychta czy F. Lorentz.

Kazimierz Kozłowski, *Od października'56 do Grudnia'70. Ewolucja stosunków społeczno-politycznych na Wybrzeżu (1956-1970)*, Szczecin 2002, wyd. Uniwersytet Szczeciński, ss. 495

Obszerny tom autorstwa znanego szczecińskiego historyka, dyrektora Archiwum Państwowego w Szczecinie (funkcja ta miała niepoślednie znaczenie w pisaniu pracy, gwarantowała bowiem dostęp do wielu niewykorzystanych dotychczas dokumentów). Książka o tyle powinna zwrócić uwagę miłośników historii Pomorza, że po raz pierwszy potraktowano ten region integralnie, jako pewną specyficzną całość. Praca składa się z 6 rozdziałów: *Rok 1956 na Wybrzeżu; Walka polityczna o kształt ustroju po przełomie październikowym (1956-1958); Polityczna postawa ludności rodzimej i mniejszości narodowych (1956-1960)* (tu obszerny fragment o postawach i sytuacji Kaszubów); *Stosunki państwo-Kościół: od porozumienia do walki (1956-1970); Rok 1968 na Wybrzeżu; Robotnicy Wybrzeża: od Rad Robotniczych do wydarzeń grudniowych.* Pracę kończy indeks osobowy i streszczenie angielskie. Na pewno poważnym mankamentem jest brak bibliografii. W sumie jest to książka ważna, po raz pierwszy kompleksowo przedstawiająca przemiany polityczne w regionie między dwoma kryzysami w 1956 i 1970 r. Należałoby teraz oczekiwać, że autor pracę będzie kontynuował i napisze drugi tom omawiający sytuację między Grudniem a Sierpniem.

Bolesław Jażdżewski, *Wspomnienia kaszubskiego gbura*, cz. II: *Mój udział w drugiej wojnie światowej*, przedmowa J. Borzyszkowski, Gdańsk-Wejherowo 2002, wyd. Instytut Kaszubski i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, ss. 303

Ostatnia część znanej już z dwóch wcześniejszych tomów trylogii wspomnieniowej Bolesława Jażdżewskiego. Tom ten obejmuje lata II wojny światowej. Autor rozpoczyna swoją relację od dnia, w którym wyruszył na front w mundurze żołnierza Wehrmachtu. Następnie opisuje trudy służby wojennej oraz kontakty i współpracę z francuskim ruchem oporu. Opowieść zaś kończy obraz wcielenia bohatera do Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie i trudnej decyzji o powrocie do kraju. W książce znajduje się sporo ilustracji z okresu wojny, a na końcu kilka kaszubskich wierszy autora.

Andrzej Czarnik, Isabel Sellheim, *Bałtyckie motywy w grafice Maxa Pechsteina*, Słupsk 2002, wyd. Pomorska Akademia Pedagogiczna, ss. 90

Kolejna praca poświęcona wybitnemu niemieckiemu ekspresjoniście, współtwórcy grupy „Die Brücke". Książka składa się z obszernego wstępu, przybliżającego życie i twórczość Pechsteina, kalendarium oraz przesłania do niemieckich czytelników. Jednak najważniejsze są reprodukcje – zaprezentowano tu 32 prace artysty z różnych okresów jego twórczego życia.

Marian Fryda, *Wieś pomorska w pierwszym okresie panowania pruskiego na przykładzie klucza gemelskiego w powiecie człuchowskim (1772-1830)*, Gdańsk 2002, wyd. Instytut Kaszubski, ss. 215

Monografia przedstawiająca życie wsi pomorskiej w okresie stosunkowo najmniej znanym i przebadanym, a mianowicie w pierwszym półwieczu panowania pruskiego. Praca składa się z 4 rozdziałów: *Dzieje klucza a przejęcie Pomorza Gdańskiego przez Prusy, Reformy agrarne w państwie pruskim w początkach XIX w. a zmiany w sytuacji klucza gemelskiego, Zmiany społeczne i kulturowe na wsi pomorskiej w początkach XIX w.* oraz *Życie codzienne na wsi na przełomie XVIII i XIX w.* Szczególnie interesujący jest rozdział ostatni, gdzie autor przedstawił rolę sołtysa w społeczności wiejskiej, funkcjonowanie karczmy, życie rodzinne, relacje między dworem, wsią i plebanią, funkcjonowanie szkół i ochrony przeciwpożarowej oraz pracę i zabawy społeczności wiejskiej. Książka została opatrzona ilustracjami oraz obszerną bibliografią.

„Z Ziemi Kościerskiej. Zeszyty Regionalne", 2002, nr 1, wyd. Kościerska Fundacja Nauki i Kultury, ss. 191

Pierwszy numer nowego pisma mającego ambicje prezentowania wyników badań naukowych i ich popularyzowania. Jego formuła jest dość eklektyczna. Znaj-

dujemy tu bowiem zarówno teksty bardziej reporterskie, poświęcone współpracy Kościerzyny z innymi miastami partnerskimi, jak i np. analizy politologiczne (charakterystyka funkcjonowania samorządu powiatowego w latach 1998-2002 oraz omówienie kształtowania się preferencji wyborczych mieszkańców Kościerzyny w latach 1991-2001). Obok tego znajduje się tu szkic biograficzny poświęcony T. Rogali, artykuły o S. Gostkowskim i ks. J. Pasierbie, szkic o wdzydzkim Muzeum i dwa artykuły o niemieckiej i polskiej publicystyce na przełomie XIX i XX wieku. Twórcy pisma założyli sobie ponadto, że będą w nim publikować teksty autorów związanych z Kościerzyną i Ziemią Kościerską, nawet jeśli ich teksty nie będą wiązały się z tymi miejscami (są tu takie teksty T. Linknera, M. Grabskiej i P. Brzezińskiej). Wydaje się jednak, że pomysł ten powoduje tylko dodatkowe zaburzenie w koncepcji pisma, które i tak ma problem z określeniem swojego profilu. Jeśli jednak konsekwentnie skupi się ono na przedstawianiu problematyki lokalnej, ma szansę stać się ważnym miejscem upowszechniania wiedzy o najbliższym regionie, wzorem innych funkcjonujących już pism w wielu pomorskich miastach.

Tadeusz Skoczek, *Telewizja regionalna. Szkic do opisu,* Kraków 2002, „Biblioteka Stowarzyszenia Autorów Polskich", t. 18, wyd. Wydawnictwo MCDN, ss. 167

Książka autorstwa wiceprezesa Telewizji Polskiej S.A. Wśród wielu poruszanych tu problemów na plan pierwszy wybija się kwestia funkcjonowania telewizyjnej „Trójki", a więc programów regionalnych. Siłą rzeczy w wielu miejscach poruszane są tu kwestie obecności treści regionalnych, etnicznych czy edukacyjnych na antenie telewizyjnej (sporo przykładów kaszubskich i pomorskich). Jednocześnie w kontekście dyskusji toczonych wokół jakości telewizji publicznej i zarzutów kierowanych pod jej adresem wyraźnie widać, że autor broni wypracowanych przez kierownictwo telewizji koncepcji programowych i instytucjonalnych i to często w sposób bezkrytyczny. Mimo wszystko sporo jest w tej publikacji materiałów dokumentacyjnych, które będą przydatne z pewnością nie tylko dla historyków i medioznawców.

Marek Dzięcielski, *Pomorskie sylwetki,* Toruń 2002, Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 247

Jak pisze autor we wstępie, książka ma zaprezentować czytelnikowi sylwetki wybranych przedstawicieli szlachty pomorskiej (głównie o kaszubskim pochodzeniu, choć nie tylko) będącej w służbie państwa prusko-niemieckiego. Autor odżegnuje się od prób oceny tej grupy osób, której losy były przecież bardzo zróżnicowane, ale stawia sobie za cel pokazanie ich wkładu w życie państwowe Prus i Niemiec. Łącznie zamieszczono tu 114 biogramów układających się w mały słownik biograficzny. Na końcu umieszczono zestawienia tabelaryczne zawierają-

ce wykaz wybranych działań wojennych toczonych przez Brandenburgię i Prusy w XVII-XIX w. oraz najważniejszych bitew. Całość zamyka obszerna bibliografia.

***Pasje przyrodnika. Wspomnienia Józefa Pozorskiego*, opr. B. Arsoba, Gdańsk 2002, wyd. Instytut Kaszubski, ss. 280**

Książka składa się z dwóch zasadniczych części: wspomnień Józefa Pozorskiego, który zasłynął przede wszystkim jako twórca i przez wiele lat opiekun Ogrodu Dendrologicznego w Wirtach oraz aneksów zawierających rozproszone teksty J. Pozorskiego i teksty mu poświęcone. Całość została opatrzona licznymi zdjęciami archiwalnymi i współczesnymi (w tym także kolorowymi) oraz przedmową J. Borzyszkowskiego.

***VII Konferencja Kaszubsko-Pomorska: Obrazy Ziemi Słupskiej. Społeczeństwo-administracja-kultura*, red. A. Czarnik, Słupsk 2003, wyd. Starostwo Powiatowe w Słupsku, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, Instytut Historii Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, ss. 241**

Książka zawiera materiały z kolejnej konferencji kaszubsko-pomorskiej, która odbyła się w grudniu 2002 r. w Słupsku. Znalazło się tu 21 tekstów o bardzo różnym profilu. Są tu prace historyków, socjologów, etnografów, językoznawców. Znalazło się nawet miejsce na prezentację partnerskiego, niemieckiego powiatu lauenburskiego. Wśród tej różnorodnej plejady tekstów warto zwrócić uwagę choćby na kilka: Z. Machura, *Ludność wyznania katolickiego w powiecie słupskim w latach 1866-1945;* J. Treder, *Komu może przeszkadzać etnonim Słowińcy?;* M. Hejger, *Kształtowanie się stosunków narodowościowych w powiecie słupskim w latach 1945-1956;* M. Bonowska, *Dawne nekropolie Ziemi Słupskiej i ich wizerunki.*

Hieronim Rybicki, *Nazywano ich Słowińcami*, cz. II: *Wybór źródeł*, Gdańsk-Wejherowo 2003, wyd. Instytut Kaszubski i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, ss. 262

Kilka lat temu ukazała się monografia poświęcona Słowińcom. Teraz do czytelników trafia tom zawierający oprócz wstępu ponad 50 najważniejszych dokumentów archiwalnych dotyczących tej ludności z okresu od zakończenia wojny po połowę lat 70. Całość uzupełniają ciekawe aneksy.

Tadeusz Knut, *Zarys dziejów parafii Konarzyny koło Zblewa*, Pelplin 2003, wyd. WDP „Bernardinum", ss. 240

Tytuł książki jest trochę mylący, albowiem nie mamy tu do czynienia z próbą napisania zarysu monograficznego dziejów parafii, ale raczej z różnorodnymi wypisami i szkicami poświęconymi ludziom i wspólnocie parafialnej. Przekonuje o tym

także konstrukcja pracy. Wśród 10 rozdziałów obok poświęconych np. charakterystyce miejscowości (Konarzynom, Olpuchowi), wypisom z kroniki parafialnej czy też zestawieniu najważniejszych dat z dziejów parafii, znajdują się np. rozdziały poświęcone św. Antoniemu jako patronowi parafii, duszpasterzom pracującym i wywodzącym się z tej parafii czy też... wezwanie do nawrócenia. Najciekawsze z pewnością są wspomnienia poświęcone osobom, które odznaczyły się w najnowszych dziejach Konarzyn i okolicy. Plusem książki są także liczne ilustracje, w tym kolorowe.

Ludmiła Skaja-Hirnle, *Droga przez życie,* Wrocław 2003, wyd. GS MEDIA, ss. 204

Ciekawy tom wspomnień wrocławskiej profesor medycyny. Rodzinne korzenie autorki sięgają z jednej strony wielkopolskiego Sierakowa, z drugiej zaś Tucholi i Gostycyna. Jej rodzice po 1920 r. przenieśli się do Kościerzyny, gdzie ona się urodziła i spędziła dzieciństwo aż do momentu wybuchu wojny. Wspomnienia składają się z sześciu części, przy czym dla wiedzy o Pomorzu najciekawsze są dwie pierwsze poświęcone rodzinnym koligacjom (w tym także z rodziną na emigracji w Ameryce) oraz domu rodzinnemu w Kościerzynie w okresie 20-lecia międzywojennego (także szkole, wspominkom z wyprawy do Gdańska w 1929 r. itd.). Kolejne części traktują o wojnie, studiach medycznych w Poznaniu, pracy zawodowej we Wrocławiu, podróżach po świecie. Całość książki jest bogato ilustrowana i opatrzona kilkunastoma ciekawymi dokumentami. Zamieszczono w niej także kalendarium najważniejszych wydarzeń w życiu autorki oraz wykaz jej publikacji.

***Materiały do poznania regionalizmu słupskiego,* t. V, red. J. Cieplik, Słupsk 2003, wyd. Słupskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Zarząd Okręgu LOP, ss. 105**

Zasadniczą częścią tomu są materiały z konferencji pt. „Mała ojczyzna w piśmiennictwie regionalnym" (odbyła się w Słupsku w czerwcu 2002 r.). Wśród 9 referatów i komunikatów warto zwrócić uwagę na teksty A. Tyszki, *Literatura Małych Ojczyzn,* J. Dąbrowy-Januszewskiego, *Literatura piękna – jej historia i współczesność na Ziemi Słupskiej* oraz J. Kęcińskiej, *Z geografii życia umysłowego na Pomorzu Środkowym w okresie zaborów.* Oprócz materiałów pokonferencyjnych są tu także inne interesujące artykuły, np. M. Iwańskiego o pomorskim okresie w życiu D. Bonhoeffera czy też wspomnienie o prezesie STS-K J. Bytnerowiczu.

***Materiały do poznania regionalizmu słupskiego,* t. VI, red. J. Cieplik, A. Świetlicka, Słupsk 2003, wyd. Słupskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, ss. 105**

Główny trzon tego tomu stanowią materiały z konferencji „Do czego potrzebny jest nam regionalizm" (odbyła się we wrześniu 2002 r. w Słupsku). Znalazło się tu 7 referatów poświęconych m.in. regionalnej aktywności ZK-P, STS-K, bibliotek i muzeów lokalnych. Ponadto w tomie są 2 przyczynki do poznania środowiska naturalnego i kulturowego okolic Słupska (o Dolinie Łupawy oraz pomnikach przyrody w mieście Słupsku), bogata kronika wydarzeń i przydatny spis treści pięciu dotychczasowych tomów.

Dietmar Albrecht, *Ku Sarmacji. Dziesięć dni w Prusach. Miejsca, teksty, znaki,* tłum. H. Sekulski, Olsztyn 2003, wyd. Wspólnota Kulturowa „Borussia", ss. 376

Książka, wydana w interesującej serii „Odkrywanie światów", zawiera opis podróży literackiej i rzeczywistej po dawnych Prusach Wschodnich i Zachodnich. Autor śledzi losy ludzi, wydarzenia, opisuje miejsca, które sam widział i które oglądał oczyma wcześniejszych mistrzów pióra. Całość składa się z 10 rozdziałów wiodących czytelnika z Ziemi Chełmińskiej, przez Malbork, Królewiec, Kłajepdę, Wilno, Olecko po Świętą Lipkę... A to tylko skromny wykaz miejsc odwiedzanych przez autora i jego bohaterów.

Helena Głogowska, *Białorusini na Wybrzeżu Gdańskim,* Toruń 2003, wyd. Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 262

Książka autorki związanej ze środowiskiem białoruskim przedstawia stosunkowo mało znany fragment pomorskiej mozaiki etnicznej. Rozważania otwiera rozdział poświęcony obecności Białorusinów w Gdańsku w okresie międzywojennymi i w czasie II wojny światowej. Następnie autorka przedstawia proces osiedlania się Białorusinów w Gdańsku po wojnie oraz w rozdziale III działalność Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (lata 1967-1992). O sytuacji mniejszości białoruskiej w Gdańsku w okresie transformacji ustrojowej traktuje rozdział IV. Zaś rozdział ostatni poświęcony został tym, których *„warto pamiętać"* (są tu 3 szkice biograficzne). Całość uzupełniają interesujące aneksy (kronika ruchu białoruskiego i wykaz członków BTSK i BTK „Chatka"), bibliografia, bogaty zbiór zdjęć oraz indeks osobowy.

***Przedstawianie regionów w muzeach na wolnym powietrzu w Polsce,* „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu", nr 6, Wdzydze 2003, ss. 197**

Kolejny numer „Biuletynu" zawiera materiały z konferencji pod przywołanym tytułem, która odbyła się w czerwcu 2002 r. w Ochli k. Zielonej Góry. Wśród zamieszczonych tu kilkunastu artykułów warto przywołać artykuł T. Sadkowskiego: *Kaszuby a Kaszubski Park Etnograficzny.* Jest tu także kronika, a w niej

informacje o pracach prowadzonych w skansenach w Klukach, Wdzydzach i Toruniu.

Jarosław Załęcki, *Gdańsk jako samorządna społeczność lokalna*, Gdańsk 2003, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 108

Niewielka objętościowo, ale bardzo ważna i interesująca publikacja. Autor, opierając się na swoich badaniach socjologicznych, prezentuje w niej skomplikowany portret miasta. Kolejno omawia lokalną scenę polityczną (w tym wizerunek lokalnych elit politycznych), dalej przedstawia opinie mieszkańców o działalności władz miejskich oraz funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego w Gdańsku (aktywność obywateli mierzoną m.in. udziałem w pracach rad osiedli, w organizacjach pozarządowych, stopniem zainteresowania sprawami miasta i poczuciem podmiotowości obywatelskiej). Ostatni rozdział dotyczy stosunku do samej idei samorządowej, do Unii Europejskiej oraz do obcego kapitału. Autor swoje rozważania ilustruje licznymi tabelami, wykresami i diagramami. Całość zamyka bibliografia.

Grzegorz Baziur, *Armia Czerwona na Pomorzu Gdańskim 1945-1947*, Warszawa 2003, wyd. Instytut Pamięci Narodowej, ss. 322

Pierwsza monograficzna praca poświęcona obecności Armii Czerwonej na Pomorzu Gdańskim, będąca uzupełnieniem wcześniejszych prac np. M. Golona, B. Okoniewskiej i innych autorów. G. Baziur oparł się na bogatej bazie źródłowej i literaturze przedmiotu, o czym informuje bibliografia. W kolejnych rozdziałach porusza takie kwestie, jak: podstawy stacjonowania Armii Czerwonej w Polsce, stosunki między komendanturami wojennymi a nowymi władzami lokalnymi, polityka Armii Czerwonej wobec polskiego ruchu niepodległościowego, eksploatacja i przejęcie majątku przemysłowego i rolnego itd. Ważny, choć rozczarowujący w odniesieniu do kwestii kaszubskiej, jest rozdział traktujący o postawie Armii Czerwonej wobec problemu narodowościowego na Pomorzu. W pracy zamieszczono indeksy osobowy i geograficzny. Należy żałować, że autor i wydawca nie pokusili się o zamieszczenie w pracy choćby kilkunastu ilustracji i reprodukcji dokumentów źródłowych.

Marzena Szypulska-Kimilu, *Dworki i pałace w gminie Choczewo (historia i stan obecny)*, Choczewo 2003, wyd. Wydawnictwo MS, ss. 40

Ta niewielka i skromna książeczka jest przykładem solidnie wykonanej pracy historyka-amatora, nastawionego przede wszystkim na oddziaływanie edukacyjne. Jest to szczególnie ważne w odniesieniu do terenów, które znajdują się na Ziemiach Zachodnich, gdzie proces zakorzenienia jeszcze ciągle się nie zakończył. Takie publikacje mogą go ułatwić poprzez przybliżenie wiedzy o przeszłości tych

terenów. W książce przedstawiono historię i stan obecny 20 zachowanych pałaców i dworów na terenie gminy. Zdecydowanej większości towarzyszy także ilustracja (zdjęcie). Znalazła się tu także mapa gminy z lokalizacją poszczególnych obiektów. Korzystanie z książki ułatwiłby z pewnością spis treści, którego... nie ma oraz indeks osobowy.

Jan Karol Sługocki, *Wychowanie w Marynarce Wojennej w II Rzeczpospolitej (1918-1939)*, Słupsk 2003, wyd. Pomorska Akademia Pedagogiczna, ss. 254

Książka jest pierwszą próbą monograficznego przedstawienia kwestii oddziaływania wychowawczego Marynarki Wojennej w okresie II RP. Autor wykorzystał bardzo bogatą literaturę oraz wiele pomijanych dotychczas źródeł. Książka składa się z 8 rozdziałów, w których autor oprócz ogólnego szkicu powstania i rozwoju Marynarki Wojennej, przedstawił także m.in. wojskową myśl wychowawczą, problemy związane z kształtowaniem dyscypliny oficerów, podoficerów i marynarzy, rolę pracy oświatowo-kulturalnej w środowiskach marynarskich oraz treści przekazywane w czasie tejże pracy, funkcjonowanie duszpasterstwa różnych wyznań oraz rolę sportu w procesie wychowania. Bardzo ciekawe są załączniki, dzięki którym można poznać strukturę Marynarki Wojennej i jej pionu szkoleniowego, a także treści przekazywane w czasie procesu wychowawczego (autor przedstawia np. konspekty zajęć, wykazy tematyki poruszanej w czasie pogadanek, programy różnego rodzaju uroczystości itd.).

„Pieśń Skrzydlata", nr 29: *25-lecie Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie*, Gdańsk 2003, wyd. Stowarzyszenie Miłośników Tradycji „Mazurka Dąbrowskiego", ss. 80

Wśród kilkudziesięciu tekstów zamieszczonych w tym numerze warto zwrócić uwagę na te związane z będomińskim Muzeum, np. H. Wawrzyka, *25 lat Muzeum Hymnu Narodowego,* C. Skonki, *Zanim powstało Muzeum Hymnu* i tegoż, *Kto pierwszy „nagłośnił" Będomin?* Znalazło się tu ponadto wiele innych przyczynków (np. o udziale Pomorzan w powstaniu styczniowym, o gen. Hallerze, o polskiej emigracji w USA i Kanadzie itd.). Jak zwykle jest także kronika oraz omówienie ciekawszych wydawnictw.

Tamara Jabłońska, *Omnia Tibi. Wspomnienie o ks. Bazylim Olęckim*, Linia 2003, wyd. nakładem autorki, ss. 108

Książka poświęcona jednej z ciekawszych i barwniejszych postaci wśród pomorskiego duchowieństwa. Ks. Bazyli Olęcki, choć pochodził z Ziemi Lubawskiej, całe swoje życie duszpasterskie związał z Kaszubami. Książka mu poświęcona składa sie z 4 rozdziałów. Pierwszy syntetycznie przedstawia biografię

bohatera. Drugi przedstawia jego pracę duszpasterską, zaś trzeci dokonania jako budowniczego (przebudowa kościoła w Lini, wybudowanie kostnicy, organistówki, kaplic w Kętrzynie i Niepoczołowicach). Rozdział czwarty poświęcono wielkiej pasji ks. Bazylego, jaką było pisarstwo. Całość książki kończy bibliografia oraz liczne zdjęcia i reprodukcje dokumentów osobistych.

***Pamięci historyka polskich kresów Tadeusza Gasztolda*, red. J. Lindmajer, Słupsk 2003, wyd. Pomorska Akademia Pedagogiczna, ss. 342**

Książka została poświęcona pamięci przedwcześnie zmarłego znanego słupskiego historyka T. Gasztolda. Otwiera ją szkic biograficzny autorstwa redaktora tomu J. Lindmajera oraz wykaz publikacji T. Gasztolda. Następnie zamieszczono tu 15 artykułów ułożonych w trzech częściach odpowiadających zainteresowaniom zmarłego. Pierwsza część zawiera teksty odnoszące się do dziejów Pomorza przed 1945 r. (warto zwrócić uwagę na art. W. Skóry, *Ruch komunistyczny wśród polskich robotników rolnych na Pomorzu Zachodnim w dwudziestoleciu międzywojennym. Nowe spojrzenie*). W drugiej części znajdują się artykuły traktujące o historii Pomorza po 1945 r. (interesujący jest szkic biograficzny M. Hejgera poświęcony K. Banasiowi-Purwinowi oraz Z. Romanowa o kształtowaniu się samorządu słupskiego w latach 1945-1950). Trzecia część dotyczy Kresów wschodnich, z którymi T. Gasztold był związany z racji pochodzenia.

***Pro memoria. Józef Bruski (1908-1974) i Robaczkowo*, zebrał i opr. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2003, wyd. Instytut Kaszubski, ss. 403**

Książka poświęcona jednej z barwniejszych postaci w powojennej kulturze kaszubskiej – lekarzowi, gawędziarzowi, działaczowi regionalnemu, animatorowi kultury... Otwiera ją szkic biograficzny autorstwa J. Borzyszkowskiego oraz reprodukcje kilkudziesięciu dokumentów związanych z życiem J. Bruskiego. Potem następują wspomnienia wojenne J. Bruskiego, J. Trzebiatowskiego i M. Wirkusa. W kolejnej części zamieszczono słynne gadki lipnickiego lekarza poprzedzone wstępem S. Pestki. Korespondują z nimi opracowania autorstwa J. Bruskiego, jego (i z jego spuścizny) teksty, scenariusze, skecze i piosenki. Są w tej książce także artykuły poświęcone Bruskiemu, wspomnienia przyjaciół o nim oraz wspomnienie jego młodszej siostry H. Chomaniowej o rodzinnym Robaczkowie. Całość została bardzo bogato zilustrowana.

„Rocznik Helski", t. 2: *Morska tradycja ludowa mieszkańców kaszubskiego Wybrzeża*, Hel 2003, wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Helu, ss. 191

Drugi tom helskiego pisma zawiera materiały z sesji towarzyszącej 77 Zjazdowi Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, który miał miejsce w Jastarni w czerwcu 2001 r. Znalazło się tu 13 tekstów poruszających głównie tematy związ-

zane z kulturą rybacką. Warto zwrócić uwagę np. na artykuły J. Tredera o języku Kaszubów nadmorskich, J. Perszona o religijności rybaków, A. Konkela o trwaniu niektórych elementów związanych z dawnymi maszoperiami czy W. Frankowskiej o tematyce morskiej w kulturze muzycznej Kaszub. Atrakcyjność wielu artykułów podnosi niewątpliwie fakt zamieszczenia w nich wielu ilustracji, które obrazują poruszane w tekstach kwestie.

Józef Borzyszkowski, *Die Kaschuben, Danzig und Pommern*, Gdańsk-Wejherowo 2003, wyd. Instytut Kaszubski i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, ss. 355

Zbiór dziesięciu szkiców naukowych w języku niemieckim: *Die Kaschuben – einst und heute; Zur Geschichte der pommerschen Kaschuben; Geschichte der Kaschuben und Pommerns im 19. und 20. Jahrhundert; Die Kaschuben im 19. und 20. Jahrhundert zwischen Polen und Deutschen; Die Literatur der Kaschuben – historische Entwicklung und heutiger Zustand; Kaschubische Mythen. Kaschuben und ihre Identität; Die polnische Emigration nach Nordrhein-Westfallen und die Entwicklung des Nationalbewusstseins der polnischen Bevölkerung Westpreußen vor 1920; Ryszard Stryjec (1932-1937) – Künstler, Graphiker, „Danziger Dürrer", Autor einzigartiger Exlibris; Prälat Franz Manthey – seine Wahrheit und Zeugnis aus der Geschichte der Kaschuben; Danzig – genius loci.* W książce ponadto znajduje się informacja po niemiecku o współwydawcach oraz życiorys autora.

***Życie społeczne mniejszych miast Pomorza Nadwiślańskiego i Warmii od XVII do XX wieku*, red. A. Romanow, „Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku", nr 23, Płock 2003, ss. 205**

Publikacja ta zawiera materiały pokonferencyjne z konferencji pod tym samym tytułem, które odbyła się w październiku 2001 r. w Iławie. Znalazło się tu 9 szkiców, z których warto zwrócić uwagę choćby na teksty: A. Grotha, *Małe miasta pomorskie w świetle ankiety Rodena,* E. Brzeskiej, *Obraz społeczno-gospodarczy Chojnic – miasta pogranicza w dwudziestoleciu międzywojennym* czy B. Hajduka, *Przemiany administracyjno-społeczne, gospodarcze i kulturalne w małym mieście pomorskim podczas drugiej wojny światowej na przykładzie Kartuz.*

***Dokumenty Gdyni i Grabówka 1253-1772*, wydał Tomasz Rembalski, Gdynia 2003, wyd. Muzeum Miasta Gdyni, ss. 90**

Książka ta otwiera w ramach „Studiów i Rozpraw Muzeum Miasta Gdyni" nową serię wydawnictw źródłowych. W obszernym wstępie wydawca dokumentów źródłowych przedstawia cel publikacji, omawia stan badań nad najdawniejszymi dziejami Gdyni i prezentuje w skrócie jej i Grabówka historię, a ponadto krytycznie

analizuje stan dotychczasowego rozpoznania źródłowego. I właśnie źródła są tu najważniejsze. Zgodnie z zasadami edytorstwa autor przytacza oryginalne brzmienie źródła oraz jego tłumaczenie na język polski, opatrując każdy dokument niezbędnymi przypisami. Powoduje to, że oprócz ewidentnego znaczenia naukowego publikacja ta zyskuje także ważny walor edukacyjny. Oprócz 32 dokumentów zamieszczono tu także 4 aneksy zawierające wykazy mieszkańców Gdyni (w latach 1562, 1563, 1691-1702 i 1713-1734), bibliografię, indeks osobowy i geograficzny oraz 10 reprodukcji oryginalnych dokumentów.

***Pro memoria. Róża Ostrowska (1926-1975)*, zebrał i opracował J. Borzyszkowski, Gdańsk-Wejherowo 2003, wyd. Instytut Kaszubski i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, ss. 342**

Tom jest poświęcony jednej z najwybitniejszych postaci pomorskiego życia kulturalnego i literackiego w okresie powojennym. Książka składa się z 9 części, zawierających szkice biograficzne poświęcone bohaterce, wspomnienia o niej, szkic historyczno-literacki o jej twórczości związanej z teatrem. Znalazły się tu ponadto młodzieńcze utwory literackie i ostatnie wiersze R. Ostrowskiej, jej zapiski oraz korespondencja z rodziną i przyjaciółmi. Książka została zilustrowana licznymi zdjęciami.

Teofil Cichosz, *Zarys dziejów Gochów*, Gdańsk 2003, wyd. Wydawnictwo BiT Beata Żmuda-Trzebiatowska, ss. 72

Książka ta nie byłaby warta odnotowania, gdyby nie fakt, że będąc tanią i napisaną w przystępny sposób, trafiła do wielu czytelników interesujących się przeszłością i kulturą tego zakątka Kaszub, który określamy mianem Gochy. Choć intencje autora są wielce szlachetne, wykonanie całkowicie je dyskredytuje. Książka jest przykładem na to, jak nie powinni za pisanie prac historycznych zabierać się amatorzy (w dodatku wydawnictwo zupełnie nie zadbało o jakąkolwiek opinię czy recenzję wydawniczą). Autor zupełnie dowolnie interpretuje źródła, do których dotarł, w swoje wywody wplata całe fragmenty jako żywo przypominające bardziej literaturę piękną niż rozprawę historyczną, stara się też dowodzić prawdziwości mitu o nadaniu szlachectwa Gochom przez króla Jana III Sobieskiego po bitwie pod Wiedniem. W sumie książkę tą trzeba traktować wyłącznie w kategoriach twórczości odnawiającej stare i tworzącej nowe mity. Obawiać się jednak należy, że dla wielu niewyrobionych czytelników będzie ona służyła za wykładnię dziejów Gochów.

„Studia Regionalne i Lokalne", 2003, nr 2, wyd. Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych Uniwersytetu Warszawskiego, ss. 137

W kolejnym numerze interesującego kwartalnika poświęconego kwestiom lokalnym i regionalnym warto zwrócić uwagę przede wszystkim na artykuł Romana Szula omawiający kwestię językową we współczesnym świecie. Autor pokrótce streszcza, na czym w ogóle polega „kwestia językowa", następnie omawia takie problemy, jak: globalizacja a język angielski, wymieranie języków a różnorodność kulturowa, zależność między edukacją, rozwojem i demokracją oraz skutki migracji dla kwestii językowej. W tekście znajdują się także odesłania do problemów języka kaszubskiego.

***Chojnicka Bazylika świadectwem wieków. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej z okazji jubileuszu 10-lecia nadania chojnickiej farze tytułu bazyliki mniejszej,* Chojnice 2003, wyd. Parafia Rzymsko-Katolicka p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela w Chojnicach, ss. 59**

Książka zawiera materiały z jubileuszowej sesji naukowej. Składają się na nią 4 teksty poświęcone historii parafii, duszpasterstwu parafialnemu, losom obiektów złotniczych związanym z bazyliką oraz badaniom archeologicznym prowadzonym w jej kryptach grobowych. Całość uzupełnia kilka ciekawych ilustracji.

***Historia i literatura mniejszości narodowych i grup etnicznych na Pomorzu,* red. Z. Biskupska, Lębork 2003, wyd. Miejska Biblioteka Publiczna w Lęborku, ss. 60**

Książka zawiera materiały z sesji popularnonaukowej, która została zorganizowana w ramach szerszego projektu pn. *Znam i akceptuję. Spotkania mniejszości narodowych i grup etnicznych.* Zamieszczono w niej 6 artykułów, m.in. A. Chodubskiego, *Mniejszości narodowe w pomorskiej przestrzeni regionalnej;* J. Borzyszkowskiego, *Drogi rozwoju literatury kaszubskiej w XIX i XX wieku a jej stan obecny* i R. Drozda, *Ludność ukraińska na Pomorzu w latach 1947-1952.*

***Ich małe ojczyzny. Lokalność, korzenie i tożsamość w warunkach przemian,* red. M. Trojan, Wrocław 2003, wyd. Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego, ss. 494**

Ten pokaźny tom zawiera pokłosie międzynarodowej konferencji, która odbyła się w październiku 2001 r. we Wrocławiu z okazji 300-lecia miejscowego Uniwersytetu. Zawiera ponad 40 tekstów pogrupowanych w sześciu działach: *Od kręgu „grup etnograficznych" do nowej konfiguracji tożsamości* (tu m.in. art. K. Dröge, *Historiche Sachkultur in Pommern zwischen Aneignung und Entfremdung*), *Specyfika środowisk lokalnych* (tu m.in. art. E. Pietraszka, *Ojczyzny bliskie (prywatne, małe) – środowiska ludzkiego życia*), *Siła tradycji i wyzwania współczesności – w kontekście uwarunkowań regionalnych* (tu m.in.

art. A. Meškanka i L. Gajczewskiej, *Między historią i współczesnością: z dziejów zainteresowań Łużycami we Wrocławiu*), *Przynależność lokalna i „małe ojczyzny" sąsiadów* (warto zwrócić uwagę na tekst F. Drobka, *Nareszcie w domu? Mała ojczyzna wysiedlonych Niemców rosyjskich*), *Środowiska lokalne filarem polskiej diaspory* oraz *Wybrane aspekty dynamiki procesów identyfikacji* (tu m.in. art. B. Bazielich, *Strój ludowy jako wyznacznik lokalnej, regionalnej i narodowej tożsamości*).

Jerzy Bartkowski, *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne,* Warszawa 2003, Wydawnictwo Akademickie „Żak", ss. 473

Jest to praktycznie pierwsza w literaturze polskiej próba zbadania wpływu ukształtowanego historycznie podłoża kulturowego na współczesne zachowania polityczne. Autor w rozdziale pierwszym prezentuje ustalenia terminologiczne i metodologiczne. W rozdziale drugim analizuje *„historyczne korzenie zróżnicowania regionalnego"*. Najciekawsze są dwa następne rozdziały: *Społeczne różnice regionalne w Polsce* oraz *Podłoże historyczne w zachowaniach wyborczych.* W tym ostatnim rozdziale autor wyróżnił Kaszuby jako specyficzny region kulturowy z typowymi tylko dla siebie zachowaniami wyborczymi. I choć można by z pewnymi jego ustaleniami polemizować, to faktem jednak pozostaje, że jest praktycznie pierwszym badaczem pozapomorskim, który na tę specyfikę Kaszub zwrócił uwagę. Należy mieć nadzieję, że tym tropem podążą następni.

***Tożsamość miejsca i ludzi. Gdańszczanie i ich miasto w perspektywie historyczno-socjologicznej,* red. M. Dymnicka, Z. Opacki, Warszawa 2003, wyd. Oficyna naukowa, ss. 236**

Książka zawiera materiały powstałe przy okazji I Światowego Zjazdu Gdańszczan w 2002 r. Otwierają ją przemówienia prezydenta Gdańska P. Adamowicza i wicemarszałka Sejmu D. Tuska oraz wykaz najważniejszych wydarzeń towarzyszących Zjazdowi. Jednak najistotniejszą częścią książki są artykuły będące pokłosiem konferencji towarzyszącej Zjazdowi. Zgrupowano je w dwóch działach. Pierwszy ma charakter historyczny (*Gdańsk tyglem społeczeństw i narodów?*). Zamieszczono tu oprócz zapisu dyskusji 7 referatów – co ważne – autorstwa tak uczonych polskich, jak i niemieckich. Są tu więc artykuły o badaniach archeologicznych w Gdańsku (H. Paner), o wkładzie Krzyżaków w rozwój urbanistyczny Gdańska (U. Arnold), o sytuacji menonitów i Żydów w Gdańsku (E. Kizik) czy też o Polakach w Gdańsku po 1815 r. (A. Romanow). Szczególnie interesujące są jednak rozważania H.-J. Bömelburga i P. O. Loewa, podejmujące zmitologizowany temat gdańskiej wielokulturowości i tolerancji. Druga część zawiera artykuły o nastawieniu socjologicznym. Oprócz wprowadzenia autorstwa B. Synaka za-

mieszczono tu 9 artykułów. Część z nich ma charakter rozważań ogólnych związanych z tożsamością, mała ojczyzną, sąsiedztwem kultur (M. Szczepański, B. Jałowiecki, J. Goćkowski), część zaś stara się zmierzyć ze specyficznym, gdańskim doświadczeniem związanym z wydarzeniami z najnowszej historii, które wpłynęły na losy nie tylko Polski (P. Śpiewak, I. Krzemiński, a zwłaszcza M. Latoszek, który wygłosił ważny tekst: *Dziedzictwo „Solidarności" – dar dla tożsamości gdańszczan*). Są tu też interesujące teksty o kształtowaniu się społeczeństwa obywatelskiego w Gdańsku w okresie transformacji (J. Załęcki) oraz o wpływie instytucji kultury na kształtowanie tożsamości gdańszczan (I. Zakidalska). Całość pracy opatrzono streszczeniami w językach niemieckim i angielskim oraz informacją o autorach.

Claus Dietrich Schmidt, Andrzej Radajewski, Mariola Pruska, *Lębork – impresje, opinie, perspektywy*, Lębork 2003, wyd. Muzeum w Lęborku, ss. 86

Książka ta ukazała się najpierw w wersji niemieckojęzycznej, po czym została przetłumaczona na polski i udostępniona w ten sposób czytelnikom lęborskim. Jak pisze we wstępie C. D. Schmidt: *„Zamierzeniem moim było zredagowanie i nadanie kształtu niniejszej książce wspólnie z dyrektorem Muzeum w Lęborku, panią Mariolą Pruską, oraz dziennikarzem »Głosu Pomorza«, panem Andrzejem Radajewskim, by stanowiła ona symbol kooperacji i przyjaznej współpracy również w tej dziedzinie"*. Składa się ona z 5 części. W pierwszej C.D. Schmidt przedstawia swoje impresje związane z najnowszą historią i współczesnością miasta. W drugiej, najobszerniejszej części zaprezentowano sylwetki 23 osób żyjących i działających obecnie w Lęborku (m.in. znanego kaszubskiego pisarza S. Fikusa). W trzeciej omówiono plany zabudowy centrum miasta – z tym w pewnej mierze korespondują zawarte w części piątej liczne fotografie z życia Lęborka oraz szkice nowych projektów urbanistycznych i architektonicznych. Całość uzupełnia zestawienie burmistrzów Lęborka (część czwarta).

Jarosław Załęcki, *Przestrzeń społeczna Gdańska w świadomości jego mieszkańców. Studium socjologiczne*, Gdańsk 2003, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, ss. 254

Monografia ta, wpisująca się w nurt socjologii miasta, jest pierwszą próbą przedstawienia socjologicznego portretu grodu nad Motławą po przekształceniach ustrojowych. Opierając się na gruntownych badaniach oraz wykorzystując najnowsze ustalenia teoretyczne i metodologiczne (pisze o nich autor w trzech pierwszych, teoretycznych rozdziałach), J. Załęcki podejmuje próbę przeanalizowania percepcji przestrzeni miejskiej przez mieszkańców Gdańska. W rozdziale czwartym pisze o percepcji przestrzeni ogólnomiejskiej, po czym w dwóch następnych analizuje percepcję i waloryzację poszczególnych dzielnic i centrum. W rozdziale siód-

mym przedstawia potencjalne i realizowane zachowania przestrzenne (w tym m.in. problem, na ile Gdańsk jest dobrowolnym miejscem zamieszkania, a na ile miejscem wybranym z racji życiowych konieczności). Wreszcie w rozdziale siódmym, dla przeciętnego czytelnika chyba najciekawszym, autor zajmuje się rolą samorządu jako podmiotu kształtowania przestrzeni społecznej miasta (warto choćby przeczytać podrozdziały mówiące o tym, jakie problemy mieszkańcy Gdańska uważają za najważniejsze i jak oceniają działalność władz). Całość pracy kończy obszerna bibliografia oraz fragmenty kwestionariuszy wykorzystanych w badaniach.

***Postawy społeczno-religijne archidiecezjan gdańskich*, red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzuski, Warszawa 2003, wyd. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, ss. 217**

Książka prezentuje wyniki pierwszych zakrojonych na tak szeroką skalę badań religijności mieszkańców Pomorza Gdańskiego (w archidiecezji gdańskiej). Badania zrealizował Ośrodek Sondaży Społecznych OPINIA w 2001 r., a opracowano je w Instytucie Statystyki Kościoła Katolickiego SAC. Całość składa się z 13 rozdziałów, uzupełnionych aneksami (pierwszy z nich zawiera szkic G. Gudaszewskiego o praktykach niedzielnych w archidiecezji, drugi zaś to kwestionariusz ankiety badawczej). W poszczególnych rozdziałach zaprezentowano oprócz założeń i przebiegu badań także m.in. procesy demograficzne zachodzące w archidiecezji, omówiono postawy respondentów wobec wiary, przedstawiono, jak funkcjonują w ich opinii parafie, jaki jest stosunek do księży, stosunek do praktyk religijnych, odbiór kościelnych mediów oraz poglądy na polityczną rolę Kościoła. Ważny i interesujący jest rozdział traktujący o *„religijności w specyfice regionalnej kultury"*. Ponadto są tu teksty poświęcone postawom i zachowaniom moralnym oraz postawom wobec wartości. W sumie jest to pierwszy w miarę pełny, choć nie wolny od słabości, wizerunek postaw religijnych gdańskich archidiecezjan.

Zygmunt Dulczewski, *De omnibus rebus...*, Poznań 2003, wyd. Agencja Reklamowo-Promocyjna „Promocja 21", ss. 251

Książka, wydana w serii publikacji Fundacji Naukowej im. Floriana Znanieckiego, zawiera 19 szkiców nestora poznańskich socjologów powstałych w różnych okresach jego 50-letniego życia naukowego. Całość pogrupowano w 6 rozdziałach, które odpowiadają głównym obszarom zainteresowań autora. Jest tu więc rozdział zawierający artykuły poświęcone pamiętnikarstwu, prasie „ludowej" w Wielkim Księstwie Poznańskim w okresie Wiosny Ludów, artykuły o nauczycielach i ich powojennej roli na Ziemiach Zachodnich, o ludziach morza itd. Wśród publikowanych tu szkiców warto zwrócić uwagę na niewydany wcześniej z powodów cenzuralnych artykuł pt. *Problem autochtonów w prasie polskiej 1956-1957*. Ale szczególnie wart lektury jest rozdział pierwszy, który w całości stanowi praca ma-

gisterska autora. Została ona obroniona w 1947 r., czyli wkrótce po zakończeniu wojny, co miało swoje znaczenie ze względu na jej temat: *Polacy wobec „Eindeutschungu"*. Praca ta jest dla nas tym cenniejsza, że poświęcona została w całości sytuacji w Prowincji Gdańsk-Prusy Zachodnie.

„Rocznik Toruński", t. 29, 2002, wyd. Towarzystwo Miłośników Torunia, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ss. 318

W kolejnym tomie „Rocznika" warto wśród ośmiu artykułów zwrócić uwagę choćby na tekst S. Grochowiny o niemieckim szkolnictwie powszechnym w Toruniu w latach 1939-1945 (to temat generalnie słabo rozpoznany w naszej nauce) oraz na tekst S. Jóźwiaka, *Kontakty komturów toruńskich z Żydami z Nowej Nieszawy w latach czterdziestych XV wieku.* Oprócz artykułów jest tu także dział Miscellanea, a w nich m.in. tekst T. Z. Glińskiego, *Jak obchodzono w Toruniu „Święto Rzemiosła Pomorskiego"*. Całość uzupełniają noty, kronika i bibliografia miasta Torunia za 2001 rok.

Jerzy Więckowiak, *Piety pomorskie w rzeźbie, malarstwie i złotnictwie,* Pelplin 2002, WDP „Bernardinum", ss. 366

Kolejna publikacja znanego duszpasterza, a jednocześnie znawcy historii sztuki na Pomorzu. Składa się ona z rozdziału wstępnego objaśniającego pochodzenie i źródła piety w sztuce europejskiej. Następnie autor analizuje wpływy stylistyczne, po czym w rozdziale trzecim przedstawia kolejno wszystkie znane pomorskie piety średniowieczne. W kolejnych rozdziałach zaprezentowano specyficzny typ piety zwany bolesną i jej rolę w kulcie Matki Boskiej Bolesnej oraz pietę nowożytną (najpierw potrydencką, a następnie XVII-, XVIII-, XIX- i XX-wieczną). Pracę uzupełnia zakończenie, bibliografia, indeksy osobowy, miejscowości oraz dzieł sztuki i miejsc ich ekspozycji. Podkreślić trzeba także staranną szatę graficzną oraz bardzo dużą ilość reprodukcji, także kolorowych, co z pewnością ułatwia i czyni bardziej atrakcyjnym lekturę książki.

***Księga Pamiątkowa II Kongresu Kociewskiego 24-26 listopada 2000 roku. Tczew – Świecie – Starogard Gdański,* Starogard Gdański 2002, wyd. PHU „Promocja", ss. 351**

Jak to zwykle w tego typu wydawnictwach bywa, książkę otwiera wykaz komitetów: honorowego i organizacyjnego oraz program imprez kongresowych. Następnie zamieszczono liczne wystąpienia okolicznościowe. Główny trzon stanowią jednak materiały z sesji programowych: *Gospodarka. Stan obecny i perspektywy* (w Tczewie), *Turystyka i ochrona środowiska* (w Świeciu) oraz *Edukacja i kultura regionalna* (w Starogardzie). W sumie opublikowano tu kilkadziesiąt referatów i komunikatów. Ponadto w książce znalazły się refleksje i omówienia

najciekawszych inicjatyw oraz kronika imprez towarzyszących kongresowi. Ważne są także dokumenty kongresowe oraz prezentacja materiałów prasowych mu towarzyszących. Całość została wydana bardzo starannie i opatrzona bogatą dokumentacją fotograficzną.

Hanna Domańska, *Gdański Zakon Synów Przymierza. Dzieje żydowskiego wolnomularstwa w Gdańsku i Sopocie. Lata 1899-1938*, Gdynia 2002, Wydawnictwo URAEUS, ss. 252

Tym razem znawczyni dziejów gdańskich Żydów zaprezentowała stosunkowo mało znany fragment ich aktywności. Książka składa się z pięciu rozdziałów: *Wolnomularze i Żydzi; Wolnomularstwo nieżydowskie; Loże mieszane żydowsko-nieżydowskie; Gdański Zakon Synów Przymierza* i *Ludzie i miejsca* (tu m.in. biogramy braci miejscowych i zamiejscowych – dodatkowo w *Suplemencie* podano wykaz braci nieujętych w części biograficznej). W pracy jest także bibliografia i indeks, kilka zdjęć i reprodukcji dokumentów.

***Osadnictwo polskie na Pomorzu Zachodnim 1945-1950. Mity i rzeczywistość*, red. K. Kozłowski, Szczecin 2002, wyd. Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Archiwum Państwowe w Szczecinie, ss. 175**

Na pracę złożyło się 11 referatów wygłoszonych podczas sesji, która odbyła się w kwietniu 2001 roku w Szczecinie. Autorzy tychże referatów postanowili raz jeszcze przyjrzeć się problematyce wydawałoby się już wielokrotnie opisywanej i omawianej. A jednak w wielu przypadkach udało się uchwycić nowe zjawiska lub znane przedstawić w nowym świetle. Dla wszystkich badaczy tej problematyki z pewnością pomocny będzie tekst J. Macholaka charakteryzujący źródła do dziejów polskiego osadnictwa, znajdujące się w szczecińskim archiwum oraz tekst S. Łacha przedstawiający problem osadnictwa w świetle badań i dotychczasowych publikacji. Oprócz tego tekstu jako szczególnie interesujące warto przywołać teksty A. Makowskiego, *Radziecka administracja wojskowa a polska kolonizacja Pomorza Zachodniego do konferencji poczdamskiej* i B. Matławskiego, *Charakterystyka dziedzictwa kulturowego przeniesionego na Pomorze Zachodnie*. Na końcu książki zamieszczono ciekawe omówienie dyskusji.

Stanisław Belgrau, Mieczysław Guzmann, *Z dziejów wsi i parafii Łebno*, Łebno-Banino 2003, wyd. ROST, ss. 143

Kolejny przykład amatorskiej próby napisania monografii wsi. Książka składa się z trzech podstawowych działów: *Dzieje Łebna i okolic* (tu także o historii szkoły i OSP); *Dzieje parafii* (tu m.in. statystyka parafialna oraz wykaz duszpasterzy); *Krzyże i kapliczki*. Całość uzupełnia bibliografia i liczne fotografie.

Stanisław Bogdanowicz, *Tajne archiwa KW PZPR w Gdańsku dotyczące Prymasa Polski Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, Pelplin-Gdańsk 2003, WDP „Bernardinum", ss. 213

W książce oprócz wstępu wyjaśniającego cele i okoliczności powstania wydawnictwa oraz wprowadzającego tekstu dotyczącego aresztowania Prymasa Wyszyńskiego znalazło się 78 dokumentów. Największy zbiór dotyczy wizyt Prymasa na Pomorzu (wizyty w Gdańsku i Gdyni, udział w zakończeniu peregrynacji obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej oraz w obchodach rocznicy chrztu Polski itd.). Są tu też w dziale pn. *Dokumenty różne* przedrukowane wytyczne władz partyjnych dotyczące polityki wobec Kościoła, oceny postawy Prymasa itd. W sumie jest to ciekawy zbiór dokumentujący jeden z fragmentów najnowszych dziejów naszego regionu.

Marek Sass, *Dzieje Gostycyna i okolicy. Dziedzictwo duchowo-religijne*, II wyd., Bydgoszcz 2003, wyd. Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Burchat", ss. 144

Książka składa się z dwóch zasadniczych części. W pierwszej autor przedstawił zarys dziejów parafii na terenie gminy Gostycyn od czasów najdawniejszych aż po 1998 rok. W drugiej skoncentrował się na wybranych aspektach, pisząc m.in. o wspólnocie ewangelickiej w Bagienicy, o Arcybractwie Różańcowym w parafii Pruszcz, o zabytkach sakralnych i nekropoliach. Tu także znalazło się miejsce dla legend i ludowych opowieści z okolic Gostycyna. Na końcu umieszczono wykaz wykorzystanych źródeł i literatury. Książka została wydana na kredowym papierze, a upiększają ją także liczne ilustracje, czarno-białe i kolorowe.

Halina Donimirska-Szyrmerowa, *Był taki świat... Mój wiek XX*, Warszawa 2003, Wydawnictwo Cyklady, ss. 355

Autorka wywodząca się ze znanej pomorskiej rodziny ziemiańskiej przedstawia w 18 rozdziałach swoje wspomnienia od czasów wczesnego dzieciństwa spędzonego w rodzinnym Czerninie, przez lata edukacji, pobyt w hitlerowskim Berlinie, przeżycia wojenne, w tym udział w powstaniu warszawskim, aż po lata powojenne spędzone w Olsztynie. Zamieściła tu także swoje wiersze wojenne oraz tablice genealogiczne, które dokumentują pochodzenie rodziny. Ponadto w pracy znalazł się wykaz literatury związanej z tematyką książki, indeksy: osobowy i rzeczowy. Wspomnienia wstępem poprzedził J. Borzyszkowski. Całość została zilustrowana licznymi zdjęciami.

***O ojców mowę. Władysław Brzeziński*, opr. J. Brzezińska, Koszalin 2003, wyd. PULS Sp. z o.o., ss. 392**

Jest to książka wyjątkowa i ważna. Zawiera z jednej strony wspomnienia i opracowania Władysława Brzezińskiego – nauczyciela, badacza, animatora życia

kulturalnego na Krajnie, całym sercem oddanego sprawie polskiej na zachodnich kresach (rozdziały I-XIV). Z drugiej zaś strony znalazły się tu wspomnienia poświęcone tej wybitnej postaci, dokumentacja jego drogi życiowej, materiały związane z upamiętnianiem jego życia i twórczości (rozdziały XV-XVIII). Całość została w interesujący sposób uzupełniona licznymi zdjęciami i reprodukcjami dokumentów i stron tytułowych książek. W sumie jest to pomnik wystawiony jednej z ciekawszych postaci w życiu kulturalnym Krajny i Pomorza XX wieku.

***Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. II: do roku 1815, cz. 3: *Pomorze Zachodnie w latach 1648-1815*, opr. Z. Szultka, H. Lesiński przy współudziale D. Łukasiewicza, A. Wielopolskiego, Poznań 2003, Wydawnictwo Poznańskie, ss. 1107**

Najobszerniejszy ze wszystkich wydanych dotychczas tomów monumentalnej syntezy dziejów Pomorza. Na początku, jak w każdym tomie wcześniejszym, zamieszczono omówienie źródeł i literatury. Całość tekstu podzielono zaś na dwie części: *Brandenburgizacja Pomorza Zachodniego oraz rywalizacja szwedzko-brandenbursko-pruska o Szczecin i ujście Odry (1648-1720)* oraz *Pomorze Zachodnie prowincją państwa pruskiego (1720-1815)*. Przedstawiono tu w wyczerpujący sposób nie tylko problemy polityczne i międzynarodowe, ale także przemiany administracyjne, gospodarcze, społeczne, wyznaniowe i etniczne (sporo uwag o ludności kaszubskiej), kwestie życia codziennego, kultury umysłowej itd. Wraz z ukazaniem się tego tomu wypełniona została najpoważniejsza luka istniejąca w wydawanej syntezie dziejów Pomorza.

Marian Fryda, *„Nowa Brda jest tylko jedna...". Opowieść o miejscu i ludziach*, Człuchów-Przechlewo 2003, wyd. Powiatowe Centrum Inicjatyw Gospodarczych w Człuchowie, ss. 137

Książka ukazała się z okazji obchodów 50 rocznicy pierwszego spływu kajakowego po Brdzie z udziałem późniejszego Papieża Jana Pawła II. Składa się z zasadniczych trzech rozdziałów: *Papiernia – Nowa Brda Schmidtów i Nehringów; Kolejne lata; Nowe czasy.* W aneksie zamieszczono teksty: G. Czarnik, *O kajakowych wędrówkach Karola Wojtyły,* M. Frydy, *Bobrowym szlakiem II,* Z. Boguckiego, *Moje wspomnienia z Nowej Brdy.* Na końcu podano wykorzystaną literaturę i źródła oraz zamieszczono ciekawe reprodukcje dokumentów i zdjęć.

T. Siemiński, *Józef Chełmowski. Człowiek renesansu*, Bytów-Brusy 2003, wyd. Muzeum Zachodnio-Kaszubskie w Bytowie, Urząd Miejski Brusy, ss. 42

Pięknie wydany minialbum poświęcony najbardziej oryginalnemu twórcy lu-

dowemu na Kaszubach. Tekst podzielono na 7 części: *Dom, Rodzina, Mała ojczyzna, Talent, Tajemnica, Wynalazki i eksperymenty, Człowiek na ziemi.* Na końcu zamieszczono także streszczenie w językach angielskim i niemieckim. Najważniejsze są jednak zdjęcia dokumentujące pasje twórcze J. Chełmowskiego. Zwraca uwagę bardzo estetyczny i pomysłowy projekt graficzny. Otrzymaliśmy w ten sposób jedną z najciekawszych publikacji etnograficznych ostatnich lat.

***Koszalin i Ziemia Koszalińska. Historia i kultura*, t. 1, red. W. Łysiak, Koszalin 2003, wyd. Muzeum w Koszalinie, ss. 221**

Książka zawiera materiały z konferencji, która odbyła się we wrześniu 2002 r. w Koszalinie z okazji 90-lecia miejscowego Muzeum. Zawiera 16 tekstów, wśród których warto wyróżnić następujące teksty: I. Skrzypek, *Powstanie i działalność Verein für Heimatkunde und Heimatschutz zu Köslin w latach 1910-1945 oraz organizacja koszalińskiego Heimatmuseum;* W. Skóra, *Ludność kaszubska na terenie rejencji koszalińskiej w świetle dokumentów MSZ II Rzeczpospolitej (aspekty demograficzne i gospodarcze)* i Z. Romanow, *Tradycje regionalne w polityce władz województwa koszalińskiego w latach 1950-1975.*

„Rocznik Koszaliński", t. 30, Koszalin 2002, wyd. Koszalińska Biblioteka Publiczna, ss. 350

Jubileuszowy, trzydziesty numer znanego i ważnego rocznika regionalnego przynosi szereg materiałów, które mogą zainteresować badaczy i pasjonatów pomorskiej historii i kultury. Całość podzielono na 3 części. W pierwszej, historycznej, wśród dziesięciu artykułów warto zwrócić uwagę na tekst M. Żukowskiego, *Organizacja, przebieg i wyniki wyborów do Sejmu 20 stycznia 1957 r. w woj. koszalińskim* oraz Z. Kachnicza, *Werwolf i niedobitki wojsk hitlerowskich na Pomorzu Zachodnim w 1945 roku.* W drugiej części pt. *Problemy gospodarcze i społeczne* także znalazło się dziesięć artykułów, a wśród nich m.in. Z. Czaji, *Wychowanie według ks. dr. Bolesława Domańskiego.* W części trzeciej znalazły się sprawozdania, omówienia oraz bibliografia regionu koszalińskiego.

***Bütower Gedenkbuch. Zur Erinnerung an die Toten des 2. Weltkrieges (1939-1945) und der direkten Folgen*, rsgb. K.-D. Kreplin, Herdecke 2003, wyd. Genealogisches Archiv Kreplin we współpracy z Heimatkeis Bütow, ss. 171**

Książka ukazała się dzięki staraniom niemieckiego historyka-amatora zajmującego się historią Bytowa i Ziemi Bytowskiej – Klausa-Dietera Kreplina. Składa się, oprócz przedmowy autorstwa przewodniczącego Heimetkreis Bütow Klausa Zielke, z wprowadzenia, w którym przestawiono sytuację ludności powiatu

w czasie wojny, klasyfikację osób, które zginęły w czasie wojny w zależności od ich pochodzenia i przyczyny śmierci oraz wykaz materiałów i źródeł wykorzystanych w pracy. Jednak główną częścią pracy jest wykaz imienny osób, które zginęły. Przy każdej z osób podaje się obok imienia i nazwiska datę urodzenia (czasami tylko przybliżoną) oraz datę śmierci (w wielu przypadkach także miejsce i okoliczności śmierci). Listę otwiera wykaz osób z *„kaszubsko-polskiej opozycji"*. Zamieszczono tu 17 nazwisk, co z całą pewnością nie jest pełnym zestawieniem Kaszubów, którzy zginęli w tym powiecie (a ponadto są tu zupełnie niezrozumiałe błędy). Następnie zamieszczono wykaz osób wyznania żydowskiego (19 osób). Po tych wykazach umieszczono wykaz osób, które zginęły, ułożony według miejscowości powiatu bytowskiego (w układzie alfabetycznym, zaczynając od samego Bytowa).

„Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie", t. 4, 2002, Bytów 2003, ss. 349

Kolejny tom rocznika bytowskiego Muzeum przynosi w dziale *Artykuły* aż 17 tekstów, wśród których są m.in. interesujące opracowania E. Szalewskiej o urbanistyce Bytowa, E. Gwiazdowskiej o dawnych kartkach pocztowych z widokami Bytowa, J. Kopydłowskiego o ludności łemkowsko-ukraińskiej z Akcji „Wisła" oraz K. Pencarskiego o wysiedleniu ludności niemieckiej z powiatu słupskiego. W tymże dziale zamieszczone zostały także teksty z seminarium naukowego poświęconego postaci H. Derdowskiego (teksty A. Kuik-Kalinowskiej, S. Jankego, J. Kęcińskiej, D. Kalinowskiego i Z. Zielonki). W ten sposób pismo poszerzyło krąg tematyczny poza historię i etnografię także na historię literatury. W drugim dziale pt. *Materiały* znajdujemy m.in. ważny tekst T. Siemińskiego prezentujący materiały z archiwum prof. J. Kucharskiej przekazanego do bytowskiego Muzeum. Dział trzeci stanowi *Kronika,* w której m.in. znajduje się informacja o pracy Muzeum w 2002 r.

„Kielecka Teka Skansenowska", t. 2, 2002, wyd. Muzeum Wsi Kieleckiej, ss. 321

Drugi tom nowego pisma poświęconego muzeom na wolnym powietrzu zawiera m.in. materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Skansenowskiej, która odbyła się we wrześniu 2002 r. Wśród referentów byli także muzealnicy pomorscy, stąd też w „Tece" znalazły się ich teksty: T. Sadkowski, *Symbolika budowli sakralnych w muzeach na wolnym powietrzu* oraz H. Soja, *Projekt przeniesienia XVIII-wiecznego kościoła z Ciecholubia do Muzeum Wsi Słowińskiej.*

Część V

Kronika naukowa

CEZARY OBRACHT-PRONDZYŃSKI

INFORMACJA O PRACY INSTYTUTU KASZUBSKIEGO W 2003 ROKU

W 2003 roku zakończyła się druga kadencja działalności władz Instytutu Kaszubskiego. Jej podsumowania dokonało walne zebranie sprawozdawczo-wyborcze, które odbyło się 11 kwietnia 2003 r. Obrady toczyły się pod przewodnictwem prof.prof. Mariana Szczodrowskiego i Alfreda Majewicza. Udzielono wówczas absolutorium ustępującym władzom oraz wyłoniono nowe. W skład Zarządu weszły następujące osoby: Józef Borzyszkowski – prezes, Zbigniew Zielonka – wiceprezes, Renata Pałczyńska-Gościniak – skarbnik, Cezary Obracht-Prondzyński – sekretarz, Andrzej Romanow, Zygmunt Szultka, Bolesław Hajduk – członkowie. Nową Komisję Rewizyjną tworzą: Jerzy Szukalski, Marian Fryda i Kazimierz Kozłowski.

Podczas tego zebrania sprawozdawczo-wyborczego po raz pierwszy podjęto uchwałę o nadaniu godności Członka Honorowego Instytutu Kaszubskiego. Otrzymały ją 3 osoby: prof. Elżbieta Zawacka z Torunia, prof. Fridhelm Hinze z Berlina oraz prof. Gerard Labuda z Poznania.

W 2003 r. Zarząd spotykał się sześciokrotnie, tj.: 30 stycznia, 27 marca, 22 maja, 10 lipca, 3 września i 11 grudnia. W tym czasie do grona członków Instytutu przyjęto 10 osób: dr. Mariana Frydę z Człuchowa, dr. Jerzego Szewsa z Gdańska, dr. Wojciecha Skórę ze Słupska, dr Joannę Schodzińską z Wicka, prof. Witolda Molika z Poznania, dr. Mariusza Czepczyńskiego z Gdańska, prof. Andrzeja Saksona z Poznania, prof. Lutza Oberdörfera z Greifswaldu, dr. Macieja Hejgera ze Słupska i dr. Aleksandra Klempa z Gdańska. W końcu 2003 r. Instytut liczył 71 członków, w tym 6 zagranicznych.

Rok 2003 był kolejnym trudnym rokiem w działalności Instytutu, przede wszystkim ze względu na rosnące bariery biurokratyczne w działalności społecznej oraz z powodów finansowych. Wystarczy stwierdzić, że po raz kolejny dotacja przyznana przez Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego była niższa niż przed rokiem (już o ponad 60% mniej niż w roku 2000). Coraz bardziej ograniczony był także dostęp do innych środków publicznych. Dotyczy to wszystkich organizacji społecznych w Polsce, a nowe regulacje prawne z pewnością tej sytuacji nie poprawią.

Mniejsze środki finansowe w zestawieniu z koniecznością przejęcia w pełni finansowania przez Instytut etatu sekretarki spowodowały, że Zarząd został zmuszony do jeszcze większego wysiłku związanego z poszukiwaniem środków na realizację założonych celów. Nie udało się jednak uniknąć konieczności likwidacji etatu sekretarki. Przez kilka miesięcy Instytut działał bez jakiejkolwiek etatowej pomocy biurowej. Wszystkie działania były wykonywane społecznie, w czym wspierali Instytut, szczególnie jeśli idzie o dystrybucję wydawnictw, członkowie Klubu Studenckiego „Pomorania" – Krzysztof Korda i Wojciech Konkel (inny Pomoraniec – Wiesław Piekarski – bezinteresownie przygotował nową stronę internetową Instytutu: www.instytut-kaszubski.webpark.pl). Dopiero w końcu roku udało się, dzięki wsparciu Rejonowego Urzędu Pracy w Gdańsku, zatrudnić do biura na kilka miesięcy jedną osobę – absolwenta Uniwersytetu Gdańskiego.

Jednak mimo ciągłych problemów finansowych i kadrowych udało się Instytutowi zrealizować wiele zadań i projektów. Dzięki zdobytym dotacjom, darowiznom osób prywatnych oraz społecznemu zaangażowaniu członków przygotowano szereg imprez i wydano kilka książek oraz IV tom „Acta Cassubiana". (KBN po raz kolejny odrzucił złożony przez nas wniosek o dofinansowanie).

Wspólnie z Pracownią Historii Pomorza i Krajów Nadbałtyckich Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego 14 marca 2003 r. zorganizowano na UG drugie seminarium pn. „Z dziejów kultury Pomorza XIX i XX wieku". Wzięło w nim udział ok. 60 osób, w tym kilku członków Instytutu. Kierownikiem naukowym był prof. J. Borzyszkowski. Wygłoszono 12 referatów (całość ukaże się wkrótce drukiem).

W trzy miesiące później, tj. w dniach 14-15 czerwca 2003 r., zorganizowano w Gdańsku wspólnie z Historische Kommision für Ost- und Westpreussische Landesforschung konferencję: „Danzig vom 15. Bis 20. Jahrhundert". (Materiały pokonferencyjne także ukażą się drukiem). Uczestnicy konferencji, korzystający z gościny Centralnego Muzeum Morskiego, mieli okazję zwiedzić Kaszuby północne.

Ponadto tradycyjnie już, jak co roku, Instytut był współorganizatorem konferencji przygotowanej przez oddział ZK-P w Wielkim Buczku. W tym roku na spotkaniu, które odbyło się 28 września, omawiano tradycje i wartości Związku Polaków w Niemczech. Jak zwykle zorganizowanie konferencji było głównie zasługą dr Jowity Kęcińskiej.

Dzień później, 29 września Instytut współorganizował wraz z gospodarzem parafii oksywskiej, seminarium poświęcone jej 750-leciu. Referaty wygłosili: prof. J. Samp, red. T. Jabłoński, ks. T. Czapiewski i prof. J. Borzyszkowski.

Z kolei 6 grudnia odbyło się seminarium poświęcone współczesnej literaturze kaszubskiej. Organizatorami było wejherowskie Muzeum i Instytut, a referaty wygłosili prof. prof. J. Samp i J. Treder.

Oprócz działalności o charakterze konferencyjnym Instytut kontynuował prace wydawnicze. Z datą wydania w roku 2003 nakładem Instytutu ukazało się kilka pozycji: *Pro memoria. Róża Ostrowska (1926-1975)*, opr. J. Borzyszkowski, Gdańsk-Wejherowo 2003; Hieronim Rybicki, *Nazywano ich Słowińcami*, cz. II: *Wybór źródeł*, Gdańsk-Wejherowo 2003; Joanna Schodzińska, *Franciszek Sędzicki (1882-1957) – działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk-Wejherowo 2003; Józef Borzyszkowski, *Die Kaschuben, Danzig und Pommern*, Gdańsk-Wejherowo 2002; Cezary Obracht-Prondzyński, *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice*, Gdańsk-Wejherowo 2003; Bolesław Jażdżewski, *Jôrmark w Bòrzëszkach*, Gdańsk 2003; *Pro memoria. Józef Bruski (1908-1974)*, opr. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2003. Wydano także opracowany przez C. Obracht-Prondzyńskiego informator o działalności Instytutu (dwa wydania) oraz opublikowano drugie wydanie książki J. Borzyszkowskiego, *Tam gdze Kaszëb początk...*

Współwydawcą pierwszych pięciu pozycji było Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Stało się to możliwe dzięki realizacji umowy o współpracy między Instytutem i Muzeum.

Ponadto kilka następnych pozycji znajduje się w opracowaniu redakcyjnym.

Jak zwykle wydawaniu książek towarzyszą spotkania promocyjne. Są one nie tylko okazją do wymiany opinii o naszych publikacjach oraz dyskusji z autorami, ale także – co nie jest bez znaczenia w sytuacji materialnej Instytutu – do sprzedaży książek. W roku 2003 odbyło się wiele takich spotkań. Biografię A. Majkowskiego autorstwa J. Borzyszkowskiego promowano w: Sopocie (14.04.2003, spotkanie z autorem przygotowane zostało przez Muzeum Sopotu oraz MPiMK-P); Gdańsku (6.05.2003, w Nadbałtyckim Centrum Kultury, promocji dokonał prof. Jerzy Samp); w Kartuzach (4.06.2003, książkę promował ponownie prof. J. Samp, a uroczystość przygotował Zespół Szkół im. A. Majkowskiego i miejscowy oddział ZK-P); Słupsku (30.06.2003, książkę promował prof. Z. Zielonka, a imprezę przygotowano we współpracy z Muzeum Pomorza Środkowego); Kościerzynie (17.11.2003, promocję przygotowała Miejska Biblioteka Publiczna, a książkę prezentował dr hab. C. Obracht-Prondzyński).

Ponadto odbyły się dwie promocje tomiku wierszy J. Piepki, *Spiewa i lza*. Najpierw 9 marca 2003 r. promowano książkę w Łebnie. Promocja była połączona z otwarciem Izby Pamięci poświęconej pisarzowi urodzonemu w tej miejscowości. (W uroczystości brał udział wojewoda pomorski Jan Ryszard Kurylczyk). Z ramienia Instytutu odpowiedzialny był prof. J. Borzyszkowski. Druga promocja odbyła się 14 maja 2003 r. w Grabowie i tam z ramienia Instytutu wzięli w niej udział J. Borzyszkowski i S. Pestka.

W Domu Kaszubskim 20 lutego 2003 r. miała miejsce promocja dwóch książek: J. Pozorskiego, *Pasje przyrodnika* oraz B. Jażdżewskiego, *Wspomnienia*

kaszubskiego „gbura". Promocji dokonał prof. Z. Zielonka. Również w Domu Kaszubskim zorganizowano Wieczór Łużycki (21.03.2003) połączony z promocją książki W. Sobeckiego i M. Kubery, *1000 lat i co dalej...* (promocji dokonał red. Tadeusz Jabłoński) oraz prezentacją filmów o tematyce łużyckiej.

Książkę Joanny Schodzińskiej o Franciszku Sędzickim promowano 23 kwietnia 2003 r. w Bibliotece Gdańskiej PAN. Promocji dokonał prof. J. Borzyszkowski. Drugą promocję tej książki przygotowało wejherowskie Muzeum – tym razem promotorem był prof. Andrzej Romanow.

Poświęconą pamięci Józefa Bruskiego książkę promowano podczas spotkań w Człuchowie (19.11.2003), Lipnicy (2.12.2003) oraz w Karsinie (3.12.2003).

W ramach promocji wydawnictw przygotowano wspólnie z wejherowskim Muzeum stoisko podczas IV Targów Książki Kaszubskiej i Pomorskiej w Kościerzynie (23.08.2003). Godnym podkreślenia jest fakt, że biografia A. Majkowskiego została na tych targach wyróżniona pierwszą nagrodą.

Instytut promował jednak nie tylko własne wydawnictwa. W Domu Kaszubskim 25 czerwca 2003 r. przygotowano promocję książki Janusza Kutty, *Druga Rzeczpospolita i Kaszubi.* Zaprezentował ją zgromadzonym prof. J. Borzyszkowski. Także w Domu Kaszubskim zorganizowano autorskie spotkanie z pisarzem i jednocześnie wojewodą pomorskim Janem Ryszardem Kurylczykiem (3.09.2003) oraz promocję kolejnego tomu wierszy ks. Tadeusza Czapiewskiego (11.12.2003), podczas której laudację wygłosił prof. J. Samp.

Ważnym wydarzeniem był także przygotowany przez Instytut we współpracy z gospodynią Tawerny „Mestwin" Katarzyną Zajączkowską wernisaż wystawy prac Bronisława Tuska i Ryszarda Stryjca (17.03.2003). Był on kontynuacją działań związanych z upowszechnianiem osiągnięć osób związanych z Pomorzem oraz podtrzymywaniem pamięci o nich. Innym, wręcz symbolicznym, przykładem tego typu działań było odsłonięcie ufundowanej przez Instytut tablicy poświęconej A. Majkowskiemu na domu, w którym mieszkał podczas swoich studiów w Gryfii (Greifswaldzie). Odsłonięcia dokonali prezes Instytutu prof. J. Borzyszkowski oraz rektor UG prof. A. Ceynowa (podczas wizyty w Greifswaldzie w dniach 25-26.11.2003) wspólnie z rektorem Uniwersytetu Gryfijskiego prof. Reinerem Westermannem i nadburmistrzem miasta Arturem Königiem oraz przedstawicielką Wspólnoty Mieszkaniowej – Dr. Jäger. W przeddzień w Krajowym Muzeum Pomorskim w Gryfii J. Borzyszkowski wygłosił wykład o Aleksandrze Majkowskim. Głównym organizatorem tego przedsięwzięcia w Gryfii był dr Eckhard Oberdörfer – redaktor miejscowego „Dziennika Bałtyckiego" – „Ostsee Zeitung", znany autor dwóch monografii o obyczajach studenckich i karcerze Uniwersytetu Gryfijskiego, w którym swoją obecność udokumentował m.in. Julian Domański – kolega A. Majkowskiego i działacz „Adelphii". To pierwsza tablica poświęcona wybitnemu Kaszubie odsłonięta poza granicami kraju. Kolejnym podobnym przedsięwzię-

ciem będzie upamiętnienie Anny Łajming w Przymuszewie (w tym celu nawiązano już współpracę z Nadleśnictwem Przymuszewo).

W 2002 r. Instytut bardzo mocno zaangażował się w sprawę Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. (Dzięki mediacji udało się doprowadzić do końca konflikt wokół dyr. B. Brezy). Jednak projekt przejęcia w zarządzanie Muzeum okazał się bardzo nieszczęśliwy dla Instytutu. Sam pomysł został odrzucony przez nowe władze powiatu, a dobre intencje Instytutu podważono w serii artykułów na łamach lokalnej i regionalnej prasy. Stało się to gorzką lekcją dla władz Instytutu.

Mimo wszystko Instytut nie wycofał się ze współpracy z wejherowskim Muzeum (owocem były nie tylko wydawnictwa, ale także wspólne imprezy, np. promocje książek). Ponadto starano się rozwijać współpracę z innymi podmiotami, m.in. z ZK-P, Uniwersytetem Gdańskim, Kaszubskim Uniwersytetem Ludowym, Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, Szkołą Wyższą im. Pawła Włodkowica w Iławie, Elbląską Uczelnią Humanistyczno-Ekonomiczną, Biblioteką Gdańską PAN, Zespołem Nadwiślańskich Parków Krajobrazowych w Świeciu i innymi. Dzięki tej współpracy udaje się stale powiększać zbiory biblioteczne. Wymiana wydawnictw prowadzona jest m.in. z Ośrodkiem Badań im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, Pomorską Akademią Pedagogiczną w Słupsku, Fundacją „Pogranicze" w Sejnach, Regionalnym Ośrodkiem Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Gdańsku, Biblioteką Gdańską PAN i innymi.

Nawiązywaniu kontaktów i rozwijaniu współpracy służą także spotkania z partnerami krajowymi i zagranicznymi. W 2003 r. także odbyło się kilka takich spotkań. W marcu 2003 r. odbyło się spotkanie z Dietmarem Albrechtem i Christianem Pletzingiem z Academia Baltica w Lubece. Dwukrotnie spotkano się z prof. Klausem Steinke z Uniwersytetu w Erlangen. (Najpierw w dniach 16-19.03.2003 prof. Steinke był sam w Gdańsku, a potem w październiku przyjechał do Gdańska i na Kaszuby na kilka dni z grupą swoich studentów i współpracowników). W ramach istniejącej umowy prezes J. Borzyszkowski spotkał się 21 marca 2003 r. z Klausem Israelem z Kulturbundu, któremu towarzyszył dr Stephan Handy z Akademie „Edith-Stein-Haus" w Parchimiu. W sierpniu 2003 r. odbyło się także spotkanie prezesa J. Borzyszkowskiego z grupą studentów i pracowników Uniwersytetu Przykarpackiego w Iwano-Frankowsku (Ukraina) – zorganizowane przez Oddział ZK-P i Ognisko Pracy Pozaszkolnej w Wejherowie. Z kolei 17 września sekretarz Instytutu C. Obracht-Prondzyński spotkał się z uczestnikami „V Trilateralnej Wędrówki do miejsc europejskiej historii i kultury". Wędrówka ta miała formę swoistego „seminarium w podróży", w którym brali udział studenci z Polski, Niemiec i Francji. Organizatorem był Berlin Brandenburgisches Institut für deutsch-französische Zusammenarbeit in Europa e.V.

Szczególnie ważne były dwa spotkania, które miały miejsce 9 września 2003 r.

Najpierw Zarząd Instytutu Kaszubskiego rozmawiał o współpracy z Zarządem Oddziału ZK-P w Gdańsku. Następnie członkowie Instytutu – pracownicy UG – spotkali się z rektorem tej uczelni prof. Andrzejem Ceynową. Rozmowa dotyczyła form współpracy między Instytutem i Uniwersytetem oraz możliwości utworzenia na UG ośrodka badawczego wyspecjalizowanego w problematyce kaszubsko-pomorskiej. Pewnym wzorem może tu być funkcjonujący na Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu Instytut Wielkopolski. W celu wymiany doświadczeń, bliższego poznania warunków, w jakich funkcjonują nasze oba instytuty oraz w celu ustalenia form współpracy w dniu 23 października odbyło się w Domu Kaszubskim spotkanie przedstawicieli Zarządu Instytutu Kaszubskiego z naszymi poznańskimi partnerami. (Obecni byli m.in. dyrektor IW prof. W. Molik oraz wicedyrektor prof. A. Sakson, a rozmowy z pewnością ułatwiał fakt, że obydwaj są także członkami Instytutu Kaszubskiego).

W dniu 4 grudnia 2003 r. w Iławie odbyła się konferencja naukowa „Sąsiedztwo nadbałtyckie (XVI-XX w.) Bałtyk – Elbląg – Gdańsk – Rosja", zorganizowana przez Szkołę Wyższą im. Pawła Włodkowica w Płocku Filia w Iławie, Elbląską Uczelnię Humanistyczno-Ekonomiczną oraz Instytut Kaszubski z Gdańska. Głównym organizatorem i gospodarzem konferencji był kol. prof. Andrzej Romanow, a wśród referentów koledzy – członkowie I.K.„ prof.prof. Andrzej Groth i Bolesław Hajduk. Z kolei 6 grudnia w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej odbyło się zorganizowane wspólnie z Instytutem Kaszubskim seminarium literacko-językowe dla twórców współczesnej literatury kaszubskiej. Referaty wygłosili prof.prof. Jerzy Samp i Jerzy Treder.

Do najmilszych wydarzeń w pracy Instytutu Kaszubskiego należą spotkania z przyjaciółmi naszego stowarzyszenia, wśród których na pierwsze miejsce wysuwają się „Krajniacy" – zespół i oddział ZK-P z Wielkiego Buczka, kierowany przez J. Kęcińską. Tradycją stały się spotkania z „Krajniakami" na Kaszubach – latem w Łączyńskiej Hucie (a także w Wierzchucinie), a na progu zimy opłatkowo-jasełkowe w Kościele św. Jana i Domu Kaszubskim w Gdańsku. Ostatnie miało miejsce 20 grudnia 2003 r.

O miejscu naszego Instytutu w świecie nauki i w społeczeństwie decydują także indywidualne dokonania, sukcesy i wyróżnienia jego członków. Rok 2003 był wyjątkowo bogaty pod tym względem. Z licznych wydarzeń przywołać trzeba dwa.

Mistrz i Przyjaciel – nie tylko historyków – Profesor Gerard Labuda jako wybitny Pomorzanin-Kaszuba 24 marca 2003 r. otrzymał kolejny raz najwyższy naukowy tytuł uniwersytecki – doktorat honoris causa Uniwersytetu Szczecińskiego. Pamiętamy, że już w 1985 r. Pan Profesor został dr h. c. Uniwersytetu Gdańskiego, następnie kolejno, jak sam wspomina, idąc wzdłuż Wisły, doktoraty Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (1993), Uniwersytetu Jagiellońskiego (1995) i Uniwersytetu Warszawskiego (1997), potem przechodząc w bieg Odry

– Uniwersytetu Wrocławskiego (1999), by dojść do jej ujścia w Szczecinie.

Autorem wniosku promotorskiego na Uniwersytecie Szczecińskim był członek Instytutu Kaszubskiego profesor Włodzimierz Stępiński. Całość dokumentacji tego wielkiego wydarzenia ukazała się w postaci druku zatytułowanego: *Gerard Labuda Doktor Honoris Causa Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 2003, pod red. Macieja Drzonka.

Równie wielkim wydarzeniem w dziejach Instytutu, a jeszcze większym w życiu osobistym jednego z nas, stała się nominacja Ojca Św. Jana Pawła II dla ks. profesora Wiesława Meringa – rektora Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie na biskupa diecezjalnego (ordynariusza) Diecezji Włocławskiej, ogłoszona 25 marca 2003 r. Natomiast święcenia biskupie i ingres do katedry włocławskiej miały miejsce 26 kwietnia. Jego konsekratorami byli Nuncjusz Apostolski ks. abp Józef Kowalczyk oraz ks. bp pelpliński Jan Bernard Szlaga i poprzednik na stolicy włocławskiej ks. bp. Bronisław Dembowski. Dokumentację tego wydarzenia znajdziemy w numerze specjalnym czasopisma „Kronika Diecezji Włocławskiej", t. 86, nr 4 bis, zatytułowanym *Święcenia biskupie oraz ingres biskupa Wiesława Meringa.*

Zarówno w uroczystościach szczecińskich, jak i włocławskich, niejednokrotnie podkreślano kaszubski rodowód naszych dostojników – Nauki i Kościoła. Obu raz jeszcze serdecznie gratulujemy i przekazujemy najlepsze życzenia – ad multos annos.